

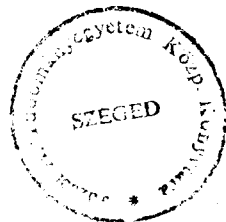
28541

A SZEGEDI
MAGY. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
KÖZÉP- ÉS UJKORI TÖRTÉNETI INTÉZETE
IGAZGATÓ: FÓGEL JÓZSEF

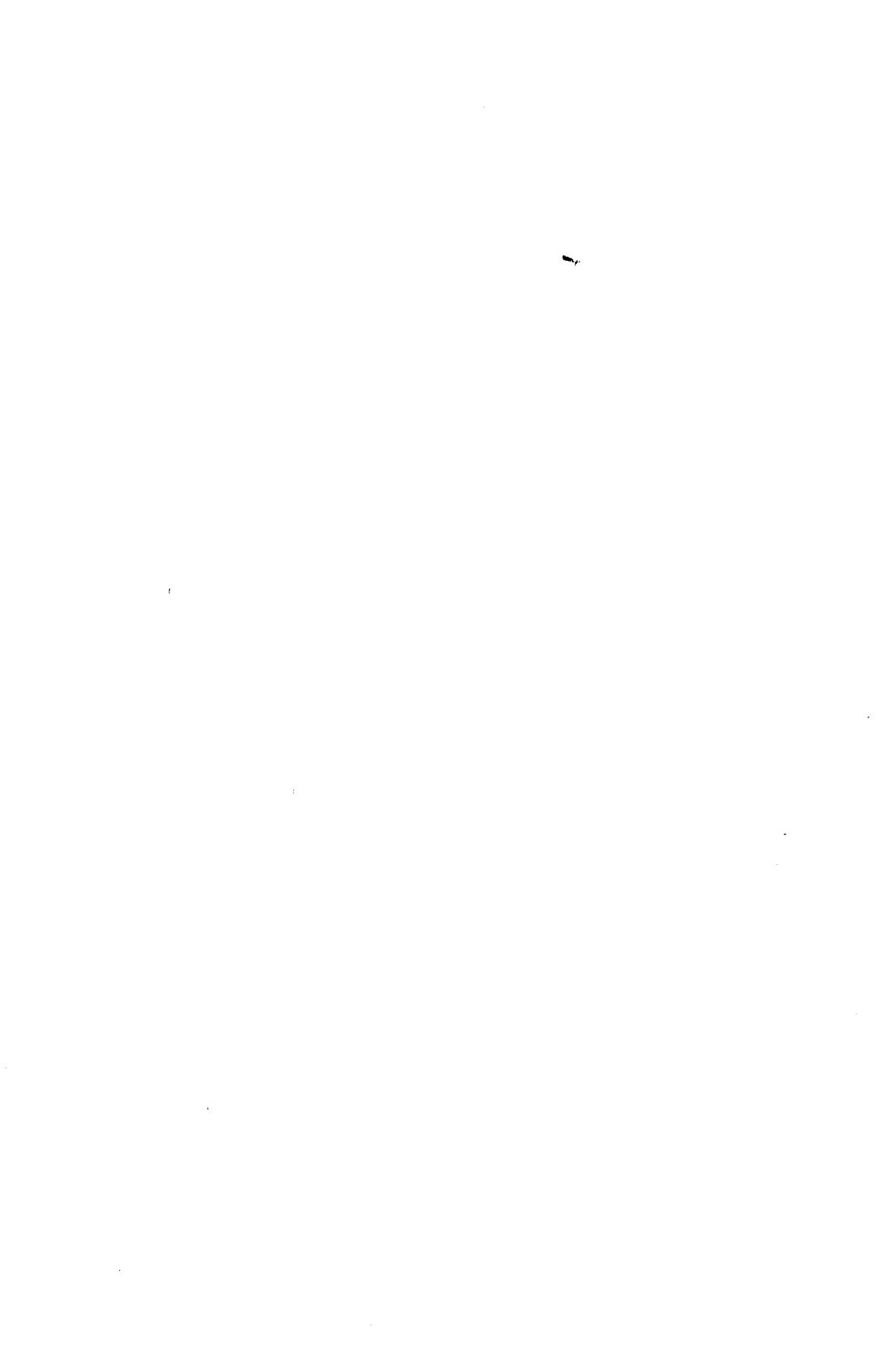
1

VYHNALEK KÁROLY

**GIAMBATTISTA VICO
ÉS A TÖRTÉNELEM**

SZEGED, 1929.

A SZEGEDI
MAGY. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
KÖZÉP- ÉS ÚJKORI TÖRTÉNETI INTÉZETE
IGAZGATÓ: FÓGEL JÓZSEF

1

VYHNALEK KÁROLY

**GIAMBATTISTA VICO
ÉS A TÖRTÉNELEM**

SZEGED, 1929.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000896653

28541

*„In si misero stato e si doglioso
Va, spera, se tu puoi, qualche riposo.“*

Vico: Affetti di un malinconico.

Előszó

Aki ismeri Vicot, tudja, hogy egyszerű ismertetése is sokirányú szakképzettséget kíván. Alig van a modern kulturtudománynak olyan kérdése, mellyel ne foglalkozott volna, mely valamilyen vonatkozásban bele ne került volna szélesmederű filozófiai rendszerébe. Egyetemes szelleme, mely kikerülte korának racionalizáló, szigorúan intellektuális felfogását, a XIX. század ideálmusának lett előharcosa. Felöleli úgyszólván mindazokat a problémákat, melyek megoldása a ma tudományos törekvéseinek is célkitűzése. Mint történetfilozófus a fejlődés gondolatának első apostola, aki az emberi história ménetében törvényszerűségeket „kulturperiodusokat” vél felfedezni. Mint jogfilozófus ellentétben kora spekulatív jogrendszerével s utópisztikus hajlamával a történeti módszernek veti meg alapját. Mint esztéta a fantázia s az intuitív „költői bölcsesség” feltétlen elsőbbségének híve kortársai rideg északultúszával szemben. Mint filozófus a *verum* és *factum* konverziójának doktrínájával előfutára Schellingnek, Kantnak, hogy végül Hegelben tisztuljon a gondolat s a lét azonosságának elvévé. Mint filológus a homerosi kérdés felkavarásával megelőzi Wolfot. Mint etimológus a nyelveket a közös emberi fejlődés szükségszerű megnyilatkozásainak tekinti s szerves összefüggést lát szó és szokás között. Előhírnöke az etnografia mai kutatásainak is. De lángeszű kezdeményezője csak a XIX. és XX. század folyamán polgárjogot nyert számos tudományágnak is. Pedagógus és szociológus, historikus és jogász, filozófus és filológus. Munkáinak tüzetes áttanulmányozása éveket vesz igénybe.

Ő volt az első, ki az emberi közösség figyelembevételével már nem önmagában szemléli az egyént s annak munkásságát, hanem mindig a társadalmi alakulás valamelyik fokán. Ő a megpendítője nemcsak a historiai relativizmusnak, hanem minden olyan törekvésnek, mely az egyén lelki-életében is

jogot követel a kollektivitás determináló hatásának. Szemében a nagy ember több a desztillált individuumnál, az önmaga felett önkényesen rendelkező egyénnél, mert vallja, hogy minden nép kibontakozásának közös törvényei vannak s így szükségszerűen válik a géniusz is kora történelmi állapotának ekszpressziójává. Ezzel azonban nem tagadja az egyént s a determinizmus börtönébe sem zárkózik, hogy valamilyen szigorú, isteni rendelkezéssel intézze el az emberiség sorsát, hanem fölérzi a történelem tanulságai alapján az ember szociális misszióját s ahelyett, hogy megszabadítaná a lehetőségek sokféleségének ördögtáncától, a prófeta követelésével rója fájára a legkötelezőbb felelősséget.

Gondviselése nem transzcendentális, az ő Gondviselése ott él a lelkek mélyén, amit Isten oltott beléjük s csupán az embertől függ, hogy az egymásrautaltság fényénél felismerje azt, amit tennie kell a közös emberi sors felmagasztosítása érdekében. Ezzel a gondolattal már nem a XVIII. század félreismert óriása, sem a XIX. század alig emlegetett filozófusa, hanem mai gondolkodó, a ma felgyülemelő szociális problémák megsejtője s így méltó arra, hogy átmenvé kora halott értékein, a kiszáradt intellektualizmuson s egy fagyos racionalizmus tetemén, felfogjuk, megértsük s irányítóul fogadjuk el élő szellemét, mely a maga intuíciójával, költői áttüzesedésével egyetemesebben látott, mint azok, kik egyetemességre való erőszakos törekvéseikben csak múló kilométer-kövei lettek egy meddő kor terméketlen útjainak.

De nemcsak kollektivizmusával, hanem azzal a szándékkal is teljesen modern, hogy az emberi múlt egyoldalú, aprókéval kutatásaival szemben, mely elvtelenül sorakoztatja kronológiai sorrendbe az eseményeket, egy nagyvonalú, minden népet és fajt összeölelő, szintetikus emberi história megteremtésén fáradozott. Nem is történelmet, inkább alapelveket adott minden lehető emberi megmozdulás értékelésére s így éppen annak a tudománynak konstruálta meg vázát, mely a legmaibb, a legfiatalabb, a legproblematisabb; vagyis a történet-filozófiának. Ez utóbbi valóban sohasem örvendett olyan nagy érdeklődésnek, mint most, amikor a háború utáni, minden nemesből kiábrándult emberiség dühös testi kultuszba temetkezvén, az emberi dolgok értelmét, rendjét, rendeltetését szinte kétségbeesve szeretné kicsiholni sanyargatott agyvelejéből.

Az ember tartalmat próbál beleerőszakolni életébe, múltat és jövőt akar fölvezetni maga elé, hogy megszabadítván önmagát árvaságának s javíthatatlanságának gyötrő kísértetétől, egy szükséges múlt és egy szükséges jövő masszív hidjának pillére lehessen. Nem elégszik meg a római históriával, sem a keresztesháborúkkal, a ma embere az események cifra, filmszerű pergésén túl valami szentségesen érthetőt, valamilyen istenien egyszerű magyarázatot keres s ebben az értelem-

hajszolásban a legsötétebb pesszimizmustól sem riad vissza. Inkább belenyugszik a kilátástalanságba, mint a bizonytalanságba. Vico ebben is mai s leszámítva óvatosságát s vérés küzdelmét katolikus mivoltának megmentéséért, sokban tekint-hető a *spengleri* kultúrorganizmusok eredeti forrásául.

Vico nem úgy pesszimista, mint Schopenhauer, aki a históriában örök egyformaságot lát, az ő pesszimizmusa heroikus, tragikus s ebben rokona *Spenglernek*, ki az örök ismétlődés elkeseredett harcát, a mindig új reményekkel és új bukásokkal kecsegtető kulturák váltakozását avatta a történelem hősi ritmusává. Érezte, hogy a történelem nem állhat egy személyes Isten állandó felügyelete alatt s így nem elégedhetett meg az emberiség bonyolódásainak „*deus ex machina*”-szerű megoldásával. Érezte a gyarlóságot, mely előnti a fejlődés kibiztosított tereit is s így szükségszerűen sülyesztette a Gondviselést immanens tényezővé, hogy éppen ezáltal emelje *emberileg* magasabb színvonalra azt, ami szerinte teljesen az emberé, vagyis az *ember történetét*. A dolgok visszatérnek, megisméllődnek s fejlődésük legmagasabb fokán esnek újra sötét barbarizmusba; ez mindenesetre szomorú és vigasztalan felfogás, de gondoljuk el, hogy semmisen embe-ribb, mint végigküzdeni ugyanazt, amit már végig küzdöttünk — még pedig okulás nélkül. Ez pesszimizmus, de minden elkedvetlenítő hatása mellett is igazabb, életesebb és való-szinűbb, mint akár a középkor egyoldaluan istenes magyaráz-galása, akár a XVII. és XVIII. század ezerszer csődött mon-dott józanész-konstrukciója. S talán erőteljesebb, grandiózu-sabb is egy ilyen pesszimizmus, mely behajlítva az embert a *corsi* és *ricorsi* végzetes haláltáncába, *drámává fokozza* a történelmet s hérosszá az egyént, mint valamilyen sekélyes optimizmus, mely a nagy és tiszta célok elérésének örök álta-tásával kiskorúsítja a lángészt is.

Vico küzdeni akar s ebben is előttünk jár ma, amikor a változások szükségességének lassú érésében, óriási erő-feszítéssel próbál az emberiség, ha nem is boldogabb, de mindenesetre új, *megfelelőbb* fejlődési periódusba lendülni. Talán most is egy új *vicoi ricorso* lejtője mered felénk, hogy rádőbentvé eszünket a betelt individualizmus gyűlölködésére, új hittel, vallással nyúljunk egymás keze után s így építsük fel az új emberi közösség katedrálisát. Talán a mai várakozá-sunk is egy új „*istenikor*” elősejtelme, mely messze valahol elindult útjára, hogy beleoltva erejét a csüggedt emberiségbe, igazabb, tisztább, örökkévalóbb kincseket tárjon fel előttünk. Ki tudja?

Vico talán éppen azért, mert nagy és mély a gigászi kon-ceptiók létrehozásában sokszor kerül ellenmondásba önmagával. Vallásossága s nyugtalan újító szelleme néha csak a legnagyobb erőfeszítéssel tud egyensúlyba jutni. Immanencia és transzcen-

dencia, evolúció és reveláció — hogy mást ne is említsünk — mind olyan egymásba ütköző fogalmak, melyek sokszor kikezdik Vico hatalmas rendszerét. Ez azonban semmit sem von le értékéből. Sőt! Ha mindenben olyan kiegyensúlyozott lett volna gondolatvilága, mint kora racionalistáié, sokkal kevésbé remélhette volna, hogy eljön az ő reneszánsza is. Talán éppen a vivődő ellentmondás a nagy mű fémjelzettsége, az életrealitáság kritériuma s minden zavartalan, kristályos elgondolás, hideg spekuláció — a föltámadás reménye nélkül.

Vico neve nálunk szinte ismeretlen. Magyar nyelven alig jelent meg vele kapcsolatban csak annyira is részletes mű, mint ez alábbi. Értekezésem így hűzögött. Tudtommal ezideig csak Rác Lajos foglalkozott vele néhány oldalnyi ismertetés keretében.¹ Az anyag feldolgozásánál Croce tanulmányai voltak irányadók, aki legfőbbet tett-elfeledt honfitársa felfedeztetéséért. Fejtegetésemben mindazonáltal Vico főművére, a Scienza Nuova-ra támaszkodtam (Principj di una Scienza Nuova d'intorno alla comune natura delle Nazioni. Milano 1816.) Vico nyelvének homályossága sok esetben nehezítette meg munkámat, úgy annyira, hogy néha kénytelen voltam Weber² német fordításával összeegyeztetni az eredeti szöveget. E tanulmány megírásának legfőbb akadálya azonban az volt, hogy a Vicora vonatkozó irodalomnak csak elenyésző százalékát tudtam itt Szegeden beszerezni. Azok számára azonban, akik Vicoval bővebben akarnak foglalkozni, könyvem végén közlöm az idevágó fontosabb művek bibliográfiáját is.

¹ Vico és a történetbölcsezet megalapítása. Protestáns Szemle, 1925. szeptember.

² W. E. Weber: Leipzig, Brockhaus, 1822.

I. FEJEZET.

Vico és kora

A középkor korporatív szellemével szemben az újkor az individualizmus jegyében fogant meg. Az egyén emancipálódik, a kereszténység nagy szintézisét a boncoló analízis váltja föl, a filozófia végleg felszabadul a teológia gyámsága alól s az érdeklődést, mely előbb szinte kizárólagosan az ember és isten viszonyára, az univerzálira s egy transzcendens világra irányult, a természet sokfélesége, a külvilág nagyszerűségé vonja magára. Az egyén elfordul a belső szemlélettől, a metafizikai spekulációktól s pozitív bizonyosságot keres, hogy a ráció fénye mellett találja meg helyét a világban. A scholaszticizmus, mely Aquinoi Tamásban betetőződött s azóta csak élettelen dogmatizmussá merevedett, nem elégíthette ki többé a kutató elmét, új lehetőségekre volt szükség, hogy a megfeneklett, száraz formalizmusba dermedt szellem visszanyerje önbizalmát. Az egyén eltépi azokat a kötelekeket, melyek a középkor óriási korporációjához fűzik, kilép a kereszténység egyetemes kollektívizmusából és saját értékeire eszmélve büszkén hagyja oda a közös hit évezredes oltárát, hogy külön templomot építsen magának. A reneszánsz az egyéni küzdelmek, a szétszakadás, az új, fölszabadult-embertípus kibontakozásának kora. A tekintély tisztelete alább száll, az ember kételkedik s kikezdi azok rendszereit, kik évszázadokon keresztül szinte egyeduralkodói voltak minden lehető emberi elmélkedésnek. Az egyén saját maga akar megbizonyosodni arról, amit hisz vagy igaznak gondol, az egyén felfedezi a természetet, a jelenségek összefüggését s az új érdeklődés lázában bizakodva veti meg a pozitív tudományok alapját.

Az Egyház szintetikus szelleme alól való felszabadulás azonban nem jelentette az új problémák megoldását is. A tekintély, mely az előző században uralkodott, ha el is fojtotta a lázadás csíráit s így eleve elejét vette a különvélemények szabad nyilvánításának, mégis csak egységet teremtett s vallás, politika, tudomány minden disszonancia nélkül illeszkedtek bele egyetlen rendszerbe. Az újkor analízise ízekre szaggatta az összefüggéseket, részeire bontotta mindazt, mi azelőtt megdönthetetlen egységként nyilatkozott meg előtte s az összetar-

tozások feltüntetésével szemben a nyugtalanító különbözőségeket próbálta mindenben hangsúlyozni. Az újkor embere menekült a közösség elől, magára akart maradni s ennek a nagy szubjektivitizmusnak, ennek az ellenszegülő bizalmatlanságnak, mely évszázadok spekulációját gögösen háritotta el a haladás útjából, első és legtermékenyebb eredménye lett a kétség. Az ember elhagyottan állt, ami rázúdult, ami körülvette csak saját szellemének fényénél vált igazzá s ha az ész bizonyítékai sem voltak elegendők, ha személyes tapasztalás és kísérlet is holtpontra jutott, az ember kénytelen volt kétségbevonni azt is, amit végső fegyverként tartogatott a külvilág rejtélyével szemben, tudniillik saját értelmét. Így az újkort át és átítatja a szkepticizmus, a hol bízakodó, hol reménytelen tépelődés s ha e fájdalmas diszharmónia eredményesebb is a külvilág törvényeinek földerítésében, maga a modern ember kétségbeesetten fáradozik egy új integráció megteremtésén. A dolgokat szétvetette s most magára maradtan, új ismereteivel gyarapodva minden erejét latba veti, hogy a gyors differenciálódás után újra egységet létesítsen önmaga, Isten s a természet között.

A reneszánsznak, a bomlás periódusának eredménye tehát nem lehetett más, mint az a törekvés, hogy akár a ráció, akár az empiria eszközeivel az egyre gyarapodó és elkülönülő ismeretek halmazát összefüggő, új rendszerbe kristályosítsák. Ez a kísérlet azonban mindmáig sikertelennek bizonyult. A tudomány szétszakadozásán kívül a nemzeti megosztás is súlyosbította a feladatot, mert a középkor egyetemes szellemének bukása után a nációk speciális hajlama is szóhoz jutott s így az individualizmus nyomán támadt faji sajátosságok kicsapódása is nagyban hozzájárult az újkor szellemi tartalmának kialakításához. Így lett a francia a racionalizmus, az angol az empirizmus s a német az ideálistizmus képviselője. S ha ehhez elgondoljuk még, hogy a politikai hatalom, a nemzeti nagyság is oka lehet egy faji eszme, esetleg egy sajátos lelki beállítottság elismertetésének és terjesztésének, akkor belátjuk, hogy semmi sem állt labilisabb, önkényesebb és esetlegesebb alapokon, mint éppen az az emberi gondolat, mely lerázva magáról a középkor szűk kalodáit, elindult bizonyosságot keresni s szétfolyt a minden-ségben. Az ismeret elvesztette kritériumát, a végtelenség, a sokféleség zürös jelenségei összekuszálták az egész, az egyetemesség fogalmait s a részletek kisebb összefüggéseire hívták fel a figyelmet. Ez meghátrálást jelentett. Az ész belátta gyarlóságát a végtelennel szemben s korlátozott képességeihez mértén apró csoportokba igyekezett beosztani azt, amit észlelt. Az újkor a szaktudományok bölcseje.

Ugyanakkor indul el a természettudomány is, hogy a matematika objektív módszerével teremtsen rendet az eszmélő reneszánsz inkább képzelt, mint ténylegesen igazolt ismeretvilágában. *Kopernikus* matematikailag bizonyítja a föld napkörüli forgását

s Galilei szent meggyőződéssel vallja, hogy „a természet könyve matematikai nyelven van írva.” Az ész tehát miután rádöbbszött arra a lazaságra, mit csak önkényes képzeletével létesített a természet jelenségei között, a számok és vonalak világához menekült, hogy ott találja meg azt, amit máshol eddig hasztalan kutatott, vagyis az emberi tudomány biztos alapját. Az egyetlen matematika, mely a mindenség mozgásában s az ember organizmusában azonos mechanikai törvények szükségszerű összefüggését tárta föl, lassan a csalhatatlanság mezét öltötte magára, úgyannyira, hogy Descartes már filozófiai rendszerének fölépítésében is a matematika módszerét alkalmazza. Néhány század alatt az emberi szellem tehát ugyanolyan dogmatizmusba torkolt, mint amilyenből éppen szabadulni igyekezett, csak hogy míg a középkor felfokozott tekintély-kultuszának, önmagát emésztő spekulációjának egy végtére is tehetetlen, kiélt scholaszticizmus lett az eredménye, addig az újkor friss embere kutatásán, szkepszisében egy szűkkörű, pedáns racionalizmus örvényébe szédült.

Minden az ész lett, minden a matematika és geometria s ami kivülesett az utóbbiak igazoló körén, egyszerűen elvesztette tudományos jellegét. Az elokvencia, a história, a filológia, melyek a reneszánszban még ténylegét képezték a műveltségnek, teljesen értektelenné váltak. A nagy filozófusok, mint Descartes és Leibniz megvetéssel nyilatkoztak az erudicióról. Mindenki igyekszik elszakadni a múlttól, a tradícióktól s ezzel szinte erőszakosan vetnek véget minden lehető historizmusnak. Az ember kiesik a folytonosság hömpölygéséből, időtlen, abszolút embereket konstruál s jogot, művészetet, nyelvet racionalis következtetésekkel, logikusnak tetsző észtornákkal próbál természeti jelenséggé, mechanikus törvényszerűséggé degradálni. Az emberi társadalmat s annak legkülönbözőbb megnyilatkozásait a matézis deduktív módszerével próbálják megvilágítani. Ebben teljesen Descartes racionalizmusa uralkodik, úgyannyira, hogy Hobbes és Locke is, akik különben mint az empirisztikus irány képviselői, az indukció módszerének elsőségét hangsúlyozzák, ebben teljesen az ész alapján állanak. Az emberi természetből valami őselvet próbálnak absztrahálni s ebből az önkényes szuppozícióból dedukálják a komplikált társadalmi jelenségeket. Így Grotius Hugó (1583—1645), az appetitus Societatis-ból, az ember társas ösztönéből származtatja a társadalmat, Hobbes (1588—1679) épp ellenkezőleg, az ember antiszociális hajlamából, a „bellum omnium contra omnes” félelméből, az önfentartás ösztönéből következteti ki az állam megalapításának szükségességét, Pufendorf Sámuel (1632—1694) az emberi inbecilitást avatja a természetjog principiumává, Locke (1632—1704) a józan észre esküszik s a primitív emberről meggon-
dolttságot, egyensúlyozott rációt tételez fel, Leibniz (1646—1716) az ember erkölcsi természetét veszi alapul, Wolff Keresztély

(1679—1754) a tökéletességre való törekvés erkölcsi kényszeréből indul ki s Rousseau (1712—1778), hogy egészen túlságosan optimistikus az ősember erkölceinek leírásában s minden romlottság okozójaként a civilizációt tünteti fel, úgyannyira, hogy csak a primitív embert tartja képesnek egy demokratikus társadalmi szerződés létrehozására.

Ezzel a spekulatív felfogással, ezzel a matematizált filozófiával száll szembe Giambattista Vico (1668—1744) a nápolyi egyetem retorika-tanára. Élete szürke, majdnem eseménytelen. Megértetlenül, elhagyottan dolgozik, eredménytelenül pályázik a jogi katedrára, szenved, tanul és semmi több. Felesége analfabéta, még pedig „*senza i pregi delle donne analfabete*” s így Vico háziteendőkkel is kénytelen foglalkozni. Kisleánya hosszú betegség után hal meg, egyik fia annyira vásott, hogy még apai érzelmei ellenére is javítóba kell vitetnie. Lelkében mindezek sötét nyomot hagynak. Végzetlen pesszimizmus keríti hatalmába, mely alól csak a költészetért s tudományért való rajongása oldozza fel olykor-olykor. Amit elgondolt, amit megalkotott teljesen távol állott kora éshőbortjától. Akik hittek benne, sem értették s a XIX. század, mely joggal nevezhető a vicoi eszmék reneszánszának, sem méltányolta s iktatta őt megérdemelt helyére... *il Vico ai suoi tempi passò per uno stravagante e rimase un solitario, perchè lo svolgimento successivo del pensiero avvenne quasi tutto fuori della sua diretta efficacia; perchè anche oggi, noto sufficientemente in alcuni circoli ristretti, non ha assunto ancora il posto che merita nella storia generale del pensiero.*¹ Szelleme ellenszegült kora ahistorikus fölfogásának s a jog, a nyelv, a művészet gyökereinek felkutatásával, az események történelmi szemléletével megalapítja azt a tudományt, mely csak jóval később, a XIX. században kezd igazán kibontakozni... *egli fu nè più nè meno che il secolo decimono in germe.*²

A *Scienza Nuova*t, mely Vico gondolatvilágának végleges rendszerbefoglalása s évtizedes jogi, nyelvészeti és historiai studiumának gyümölcse, fáradt érdektelenség, buta közöny fogadja. Innen-onnan kap biztatásokat s elismerő sorokat. De hívei is csak bámulják igazi megértés nélkül. Nicola Concina di Padova ezt írja hozzá: „Oh quanti fecondissimi e sublimissimi lumi vi sono per entro! Così avessi io talento da farne uso e da comprendere il fondo ed il mirabile artificio, che parmi alquanto di ravvisare”.³ Monsignore di Gaeta bevallja, hogy Vico művét inkább csodálta, mint megértette („più ammi-

¹ B. Croce: La filosofia di Giambattista Vico, Bari Laterza, 1911 Saggi filosofici II. 242.

² Croce: I. m. 248.

³ Croce idézi: I. m. 274. Eredetileg: Opp. VI. p. 145.

rate che intese"). Ő maga is szomorúan írja egyik barátjának a *Scienza Nuova* megjelenése után: „In questa città si io fo conto di averla mandata al deserto; e sfuggo tutti i luoghi celebri per non abbattemi in coloro a quali l' ho mandata, e, se per necessita egli addivenga, di sfuggita li saluto: nel quale atto non dandomi essi nè pure un riscontro di averla ricevuta, mi confermano l' opinione che io l' abbia mandata al deserto.”¹ Tényleg, sivatag volt az a kor, melyben Vico zsenije kiteljesült. Az emberek érzéketlenekké váltak, minden olyan próbálkozással szemben, mely mélyen a historiai kulturában gyökeredett. A reneszansz utolsó hullámverései is ellanyhultak s Vico szinte elszigetelten él a klasszikus kor örök márványai között. Százada nem hitt a mult végzetes örökségében, a racionalizmus desztillálni akarta a jelent s szigorú, logikus törvények segítségével próbálta előállítani (mint valami homonkuluszt) a tiszta, ésszerű embert. Utópiák árasztották el az irodalmat. (Morus Tamás, Rabelais, Verulámi Bacon, Campanella, Hall, Harrington, Defoe, Fenelon) s valamennyi megegyezett abban, hogy melőzve az ember történeti összetevőit, a tradíciók szinte felderíthetetlen mélységét, egyszerű elvek alapján, mechanikailag konstruálta meg az ideális államot.

Vico elfordul a racionalizmustól s azzal, hogy a korok szellemének kialakulását teszi vizsgálata tárgyává, megérti a fejlődést, a korok szellemének mindenre kiterjedő, determináló hatását s így rácsafolva az emberi természet és társadalom abszolút érvényére, a jog és erkölcs időtlenségére, egy szélesmedrű, mély történelmi relativizmusnak lesz megteremtője. Vico kutat s nem rekonstruál, a történeti tények közt nem önkényes okoskodással, hanem intuícióval próbál rendet teremteni s korát sem elvek, hanem a társadalom, a nyelv, a jog s a művészet problémáinak segítségével igyekszik megérteni. Vico s' innalzò sopra il suo secolo, spinto di un indomabile tendenza di spiegarè le origini e il progresso della società: ligio a nessun sistema dominante, ma obbediente alla voce del suo genio, non cercò di rifare, ma di cogliere la natura dell' uomo e delle istituzioni civili negli intimi visceri delle lingue e delle fasi sociali.² Önkényesen, a tények igazolása nélkül, tisztán csak az egyéni hit vagy elv alapján megírni az emberiség történelmét; ez neveltséges volt az olyan tudós szemében, ki a kultúrák legjelentéktelenebbnek látszó megnyilatkozásaiban is perdöntő bizonyítékokat tudott felfedezni... rifare l' umanità secondo le scarse e vacillanti forze del senno privato, non piaceva un bel nulla all' avida intelligenza del Vico.³ Ő kutatótt s miután ráeszmélt arra, hogy a történelmi korok anélkül,

¹ Croce idézi: I. m. 271. Lettera al Giacchi, 25 nov. 1725. in Opp. VI. p. 28

² Michele Parma: Sopra Giambattista Vico, Milano, 1839. 9.

³ M. Parma: I. m. U. o.

hogyan elszigetelődnének egymástól, bizonyos időhöz kötött kor-szellemet termelnek ki, mely aztán egy-egy epocha minden mozgalmát, ténykedését, törekvését jellemzi, a jognak, a nyelvnek, a művészetnek s egyáltalán mindennek, amit az emberi szellem produkál, feltárta multját s így fejlődését is. Vico egyike a legelső evolucionistáknak s ha elgondoljuk, hogy a fejlődés eszméje meddig bujkált, míg végre Hegelben látott napvilágot (nem beszélve Spencerről, akinek Vico szintén őse lehetne), akkor nem csodálkozunk Croce szinte entuziasztikus szavain, melyekkel Vico fölsőbbiségét kora kiszáradságával, inferioritásával szemben kidomborítja: In un tempo in cui si cercava di ridurre a forma matematica la metafisica e l'etica, in cui si dispregiava l'intuizione del concreto, si escogitavano una letteratura e una poesia atte a diffondere la scienza del volgo o nel bel mondo, s' iniziavano tentativi per foggiare lingue artificiali logiche più perfette di quelle storiche e viventi, e perfino si teneva possibile di stabilire regole per comporre arie musicali senza essere musici e poemi senza essere poeti; — in codesto ambiente distratto, gelido, nemico, beffardo, solo un miracolo sembra potesse risvegliare una diversa e opposta coscienza, un'á coscienza calda e veemente di quel che sia veramente poesia e della sua originale funzione; e questo miracolo fu compiuto dallo spirito tormentato, agitato e scrutatore di Giambattista Vico.¹

Előtte alig láttak úgy, mint ő. Cardanus (1501—1576) ugyan az államokat természeti organizmusokként képzei el s hangsúlyozza, „hogyan a tudomány feladata annak a szükségszerűségnek a megismerése, amellyel az egyes államok a népek jelleméből, életviszonyaiból és történetéből valósággal kifejlődtek“², ez azonban csak a probléma egyszerű fölvetése, a megoldás, a rendszerezés s a történelmi kategóriák szinte univerzális alkalmazása Vicora maradt. Amiben találkozunk, az inkább a vallás fontosságának felismerése, mely Vico történetfilozófiájának gerince. Cardanus támadja Machiavellit azért a közömbösségért, mellyel a vallásokkal szemben viseltetik³, de hol van egy ilyen észrevétel, esetleg felháborodás attól a katedrálístól, melynek felépítésében Vico a vallásnak fundamentális szerepet biztosított. Bodin János (1530—1597), akit Vico a *Scienza Nuova*-ban hosszan cáfol⁴, az államot szintén, mint történelmi képződményt vizsgálta, mely szoros összefüggésben van a természeti és egyéb viszonyokkal. Őt követi Montesquieu (1689—1755), aki a „de l'esprit des loix (1748) című munkájá-

¹ I. m. 49.

² Moór Gyula: *Bevezetés a jogfilozófiába*. Bp. 1923. Fil. kt. III. 100.

³ Domanovskij: *A renaissancekori bölcsészet tört.* Bp. 1890. 270.

⁴ G. Vico: *Principj di una Scienza Nuova d' intorno alla comune natura delle Nazioni*. Milano 1816. III. 94—100.

ban azt a szellemet vizsgálja, mely a tételes törvények kialakulására hat, sok megegyezést, sok rokonságot mutat Vico filozófiájával. Az elsőség természetesen Vicoé, nemcsak időben, hiszen a *De universi juris uno principio et fine uno liber unus* 1720-ban s az *Első Scienza Nuova* pedig 1725-ben jelent meg, hanem elgondolásban és mélységben is.¹ Vico tehát elfordul kora egyoldalú analizisétől s a részletismereteket, melyek a nagy egység rovására egyre szaporodtak, egy ideális emberi történelem principiumainak vázába olvasztja. Vico érezte azt a fogyatékoságot, mely az empirikus tudományok önállósulása nyomán a filozófiában bekövetkezett s felhasználva óriási erudícióját, a fellendülő szaktudományok eredményeinek igénybevételével megkonstruálja az *Új Tudományt*, mely magába öleli mindazt, ami a fejlődés sajátos törvénye szerint az ember birtoka lehet. *Nessun pensatore fino ai suoi tempi aveva dato nulla di pari o di prossimo . . . E nessuno per circa un secolo dopo seppe raggiungere una idea di simile storia.*² Szembelyezkedett egész korával, mely minthogy elragaszkodott multjától s utópiák fantasztikus világába menekült, úgyszólván semmi érzéket sem tanúsított a nagy egész pompája iránt. *Pauler Ákos* szavai különben jellemzők e korra: „A filozófiai belátások fejlődésének folytatólágosságát megakasztja időnként oly kör-szellem fellépése, mely közömbössé tesz az egyetemes szempontok iránt a részletismeret javára”.³ Vico tehát mindazt, amit a racionalizmus megfosztott értékétől, ami már csak a megvetés tárgyát képezte s éppen azért, mert semmi pozitív eredményt nem tudott fölmutatni, azáltal igyekszik tudományáavatni, hogy átítatja filozófiával, illetőleg rendszerének egészébe vonja. Így lesz ő a történefilozófia úttörője s a szociológia első tudományos kezdeményezője s így kerül szembe Descartes-tal, aki korában még szinte egyeduralkodója a szellem birodalmának.

¹ „Időben megelőzi és filozófiai mélységben felülmúlja Montesquieut Vico J.” Moór: I. m. 100. „... il merito generalmente attribuito al Montesquieu di avere introdotto l'elemento storico nel diritto positivo . . . spetta invece al Vico. Croce: I. m. 285. vagy: *W*arscheinlich sind es nämlich diese wenig bekanten *S*chriften Vico's gewesen, welche den viel gelesenen francözischen Schriftsteller Charles de Secontat, Baron de Montesquieu zu den Büchern Anregung gaben, mit denen die Aera der francözischen Revolution und überhaupt die Zeit des modernen Staatsrecht beginnt. Namentlich ist sein Hauptwerk „l'esprit des loix“ 1848, ein Buch . . . ganz offenbar eine Fortsetzung von Vico. Vagy: Auch die vorangehenden höchst interessanten „considerations sur les causes de la grandeur et la decadence des Romains“ 1734 könnten ebenso gut von Vico geschrieben worden sein. Carl Hilty: *N. Machiavelli und G. Vico. Politisches Jahrbuch der Sch. Eid: 20 Jahrgang 1906. Bern, 27.*

² Croce: *Lineamenti di Storia Letteraria in. G. B. Vico. La Critica riv. Napoli VI. I. fasc. 475.*

³ Bevezetés a filozófiába 2. kiad. Pantheon ism. 20.

II. FEJEZÉT.

Vico és Descartes

Vico a megismerés kritériumának kutatásában döbben rá a descartesi principium elégtelenségére. A „*cogito ergo sum*“, melyből matematikai dedukcióval próbálta levezetni Descartes a bonyolultabb ismereteket, Vico szemében semmilyen tudománynak nem lehet alapelve, mert a szellem működésének e ténye csak az öntudat (*coscienza*) létezésének bizonyosságáról nyújt felvilágosítást, nem pedig a tudományról (*scienza*). Az intuitív evidencia, mit Descartes a matézisből mentett át a filozófiába s mely kiinduló pontja lett rendszerének, a természet s az ember világának tudományában semmi igazra nem vezethet, mert a matematika is csak fikciók és absztrakciók világa s így módszerének használata sem eredményezhet egyéb fikciónál és absztrakciónál. A matematikai módszer önkényes s új ismeretek szerzésére nem képesít. A *cogito* csak jele a lénynek (*un mero segno o indizio del mio essere*)¹, de semmi egyéb. Hogy tehát bizonyosságot nyerjünk ne csak az öntudatról, hanem ennek tudományáról is, mélyebbre kell hatolnunk. S itt kapcsolja bele Vico filozófiájába keresztény voltát, mely rendszerének, ha néha sikertelenül is, mindvégig hű vezérmotivuma. Az igaz maga a tény (*verum ipsum factum*). A világ teremtője Isten, tehát csan ő rendelkezik igazi ismerettel . . . solo Dio può avere scienza piena delle cose, perchè egli solo ne è l'autore.² Hogy valamit teljesen ismerjünk, ahhoz meg kell teremtenünk az illető tárgyat . . . la condizione per conoscere una cosa è il farla, e il vero è il fatto stesso.³ A gondolkodás tehát, minthogy nem oka létezésemnek, nem vezet létezőm tudományára sem.⁴ Vagyis megismerni annyi, mint újra teremteni azt szellemben, ami megismerésünk tárgya. Az ismeret s a tény identikus fogalmak, minthogy Istenben is az intellektus s az akarat egyek. A tudomány alapelve tehát a *verum ipsum factum*. E képesség birtokában csak maga

¹ Croce: l. m. 6.

² Croce: l. m. 4.

³ U. o. 5.

⁴ U. o.

Isten lehet s így az ember számára tulajdonképpen minden igaz ismeret, minden tudomány lehetetlen. Sem a világot, sem önmagát az ember nem teremtette, tehát felfogni, megismerni sem képes őket.

Vico azonban ezzel a principiummal nem válik sem szkeptikussá, sem agnosztikussá, mint Sanchez (*Quod nihil scitur*, 1581), aki ilymódon akart rációfolni a korlátolt emberi tudás gögijére, anélkül, hogy szkepszisét filozófiailag elmélyítette volna. Vico szerint az ember, minthogy számára az igaz megközelíthetetlen, bizonyosságot keres. (*Verum et certum*). All' uomo non è data la scienza, ma la sola coscienza.¹ S míg az előző kritériuma az igazság, az utóbbié a bizonyosság. Az ember csak öntudattal s nem tudománnyal rendelkezik. Isten megért mindent, az ember csak gondolkodik. (a Dio l' intelligere, all' uomo il solo cogitare). Ezek szerint magát Istent sem ismerhetjük meg, mert ehhez nekünk kellene őt teremtenünk, ami pedig lehetetlen. Az ember csak kutatja, keresi a dolgok lényegét, anélkül, hogy valaha is felfogná azokat a maguk valóságában. Erre egyedül Isten képes. Minthogy tehát csak bizonyosságunk van és nem igaz ismeretünk, igaznak kell tartanunk az isteni kinyilatkoztatást, annál is inkább, mert ennek eredetére, valódiságára következtelnünk nem adatott elménk számára.

Descartes principiuma csak göggel kiáltható ki a tudomány alapelvéül, mert ilyen egyszerűen nincs, illetve léte illuzórius. Descartes subjektivizmusa önkényes s hogy elvet minden tekintélyt s önmagából indul ki, ez csak annyiban dicsérendő, amennyiben igyekszik kritikát gyakorolni mások felett is. De így sem jut tovább az öntudat egyszerű bizonyosságánál. Hogy ez utóbbit, mely egyedüli birtokunk, megszilárdítsuk, el kell fogadnunk a tekintélyt, a mások bizonyosságát is. Hit nélkül ezen az úton nem haladhatunk s Malebranche csődjét épp az igazolja, hogy mindenben csak egyéni meggyőződését tartja mérvadónak. A matematika, anélkül, hogy Isten világára fényt deríthetne, csak azért tiszta tudomány, mert az ember a számok és vonalak világának alkotója.² Az ember mintegy Istene e fiktív világnak.³ Az absztrakciókból (mert mi más lehetne a pont s az egység) csak újabb absztrakciók jönnek létre s mert az ember éppen azért absztrahál, mert érthetetlenül áll a világ sokféleségével szemben, a matematika eredményei sem alkalmazhatók a sokféle, való világra. Az ember, minthogy titok előtte

¹ U. o.

² L' uomo prende l' uno e lo moltiplica' prende il punto e lo disegna; e crea i numeri e le grandezze. che egli conosce perfettamente perchè opera sua. Croce: l. m. 9.

³ ... l' uomo, contenendo dentro di se un immaginato mondo di linee e di numeri, opera talmente in quello con l' astrazione, come Dio nell' Universo con la realtà. Croce: l. m. 29.

a mindenség nevekhez, fogalmakhoz, szavakhoz s imaginációkhoz menekül. Ez azonban nem erejének, hanem gyöngeségének bizonyítéka. Az ember szűkkörű képességeihez képest csak azt ismeri, amit ő teremt s e teremtett világhoz tartozik a matematika is. De egyetemes igazságot ez sem nyújt. hiszen a pontot s az egységet az ember nem a tapasztalatból, hanem a metafizikából vonja el. A metafizika adja a geometriának a fiktív pontot s az aritmetikának az egységet. Ha pedig a matézis forrása a metafizika, melynek igazságai szintén nem igazolhatók, akkor evidens, hogy a matematika u. n. igazságai is esetlegesek, illetve viszonylagosak. A matematika tehát nem lehet annak a metafizikának alapja, melyből ered, következésképpen egyetlen tudománynak sem, mely nem számokkal, vonalakkal foglalkozik, még pedig annál kevésbé, minél valóbb. természethez kötöttebb az illető tudomány. Ahol legkevesebb szerepe lehet, az éppen a morális tudományok csoportja s a filologia.¹ De még a fizika sem igazolható matematikával. La fisica non è dimostrabile se potissimo dimostrare le cose fisiche, le faremo (si physica demonstrare possemus, faceremus).² S nem is hisz a matematikai módszer eredményes voltában. L'introduzione del metodo matematico nella fisica non ha giovato a questa disciplina, che fece scoperte grandi senza quel metodo.³

Vico e szempontból közelebb áll az angol empirizmushoz. A fizikában szerinte nem neveket, hanem dolgokat kell definiálni. A matematika meddő verbalizmushoz vezet. Bacon és Galilei jobban hatnak rá, inkább kielégítik nyugtalan szellemét, mint a francia spekuláció s így elítéli az arisztotelizmust, de a scholasztikát is. Vico anélkül, hogy megállna ennél, részletkutatásra buzdít és saját metafizikáját is úgy ajánlja, mint amely hasznára van a gyakorlati tudományoknak. (... raccomandando la propria metafisica come tale che serve bene [ancillantem] alla fisica sperimentale).⁴ Átlátja az arisztotelesi fizika természetlenségét s bár támadja Descartest, mert a fizika módszerét alkalmazza a metafizikára s így materializmust rejt magában, még inkább tiltakozik a scholasztikusok azon törekvése ellen, hogy a metafizika módszerét alkalmazzák a fizikára. Mint Bacon, ő is vallja, hogy a sillogizmus semmi új felfedezésre

¹ Ez utóbbin Vico nemcsak a nyelvészetet érti, hanem mindazt, ami a certum körébe esik, szemben a verummal... per „filologia” il Vico non intende solamente lo studio delle parole e delle loro storia: ma giacchè alle parole sono ammesse le idee delle cose, intende anzitutto la storia delle cose: onde i filologi debbono trattare di guerre, paci, alleanze, viaggi, commerci, di costumi, leggi e monete, di geografia e di cronologia e di ogni cosa che si attenga alla vita dell'uomo nel mondo. Croce: l. m. 31.

² Croce: l. m. 13.

³ U. o.

⁴ Croce: l. m. 15.

nem vezet s hogy tulajdonképpen csak azt ismétli, ami a praemissában adva volt. Kárhóztatja az arisztotelesi univerzálisokat, melyek semmiben sem járultak hozzá az emberi szellem fejlődéséhez. A jogtudományban az üres általánosítás megöli a törvényhozó érzéket, az orvostudományban is arra vezet, hogy betegek helyett szisztémákat segítsenek lábra. Vico az univerzálisokkal szemben a platonai idea-tanért lelkesül s bár a matematikában nominalista, az ideák valóságát mégis kész elismerni. A platonizmus kora ifjúságában ragadta meg, de mély katolicizmusa is e tan elfogadására predestinálja. Vico nem intellektualista, nem szenzualista s nem spekulatív elme. Valahogyan mindent közös nevezőre tud hozni azzal az alázatos meggyőződéssel, hogy az emberi tudás tökéletlen. Egész ismeret elmélete s mely később ebből sarjad, egész történetfilozófiája a gyarlóság beismerésén, a Gondviselés feltétlen tiszteletén épül fel. S talán ez is egyik oka annak, hogy cáfolja Descartest, aki végeredményben semmivel sem volt istentelenebb, vagy hiteltelenebb nála s csak egy igazi emberi tudománynak akarta megvetni alapját. La sua era una gnoseologia dell'umiltà, come quella di Cartesio della superbia.¹ A dogmatikusokat támadja, há azt hiszik, hogy mindent megismernek, a szkeptikusokat hitetlenségükért gáncsolja. Álláspontja majdnem misztikus. A tudás Istené, aki egyetlen, az ember csak töredékeket észlel. A dolgok lényege, eleme Istenben van, az ember csak részekre bontva ismerhet meg belőlük valamennyit. Ezt igazolja a tudományok rendszere is. A tudomány felosztja az embert testre és lélekre, emezt észre és akaratra, amazt pedig alakra és mozgásra. Az alakból a lényt (ente), a mozgásból az egyet vonja el. Következésképpen a metafizika a lénnel, az aritmetika az eggyel s ennek sokszoros értékeivel, a geometria az alakkal, a mechanika és fizika a mozgással, a logika az ésszel, a morál pedig az akarattal foglalkozik. E tudományok Istenben egységesek, egyek benne, az emberben széthullanak (in Dio vivono nell'uomo periscono). Az örök igazságok Istenben vannak, aki az egyetlen lény s a „*cogito ergo sum*”, bármily bizonyosságot nyújt, míg magunkat vizsgáljuk, Istenben elmerülve már saját létünkről sem szolgálhat kétségtelen bizonyossággal. Az ember semmi Istenhez képest s a személytelenség alázatával írja Vico, hogy „in metafisica colui avra profittato che nella meditazione di questa scienza avrà se stesso perduto”.²

Vicot még sem lehet csak a tradicionális keresztény filozófia követőjének feltüntetni s így minden eredetiségtől, fontosságtól megfosztani. Vico platonizmusába, agnoszticizmusába, miszticizmusába mindig visz valami eredetit is s a *verum ipsum factum* doktrínájával jóval túlszárnyalja kortársait. Ha ehez

¹ Croce l. m. 18.

² Croce idézi: l. m-ben 17.

hozzáfűzzük, hogy ő volt az első, aki a matematika egyeduralmát megdönteni próbálta s hogy az intellektualizmusnak annyira ellenszenves tekintélyt újra lábra segitette (hiszen e nélkül nincs történelem) s hogy az indukciónak is elismerte létjogosultságát, akkor belátjuk, hogy e téren is jóval előrébb látott Descartesnál. Pedig hol van mind az, amit eddig tárgyaltunk, a kibontakozott, teljes Vicotól?

III. FEJEZET.

Vico történet-ismeretelmélete

Az 1712-ik esztendő követő tiz év alatt Vico jogi és társadalmi kérdésekkel foglalkozik. *Grotiust* olvassa s különösen a római jog szellemében igyekszik elmerülni, hogy elnyerje a nápolyi egyetem jogi katedráját. Mint retorikus, állandóan a nyelv s a költészet kérdéseit boncolgatja s így jut el az *Uj Tudomány* gondolatáig, mely éppen e megvetett disciplinák létjogosultságát s tudományos jellegét fogja kidomborítani. Addig azonban ki kellett egészítenie még előző ismeretelméleti felfogásait. S ez szinte kináikozott is.¹

Azt ismerjük csak, amit mi létesítünk. A morális tudományok, melyek bizonyosságát a matematikai módszer zérusra redukálta, az ember produktumai. Tehát semmi sem bizonyosabb, mint éppen e morális tudományok alapja. (niente di più sicuro del fondamento delle scienze morali).² A történelem az ember alkotása, tehát kell, hogy teljes ismerete is legyen róla. Vagy nem az ember irányítja-e az eseményeket szenvedélyével, érzelmével, eszével? Vagy nem az ember nyilatkozik-e meg mindabban, ami az ember világában történik? Az ember nem elvekből érti meg a históriát, hanem abból a kapcsolatból, mely az ember öntudata, mint alany s a történelem, mint ennek tárgya között fennáll. Az embernek csak az ő világról lehet tökéletes tudománya, mert hiszen ezt ő maga teremtette. La ragion per la quale l'uomo può avere perfetta scienza del mondo umano, era per l'appunto che il mondo umano l'ha fatto l'uomo stesso³ s ily módon a vallással sem jut összeütközésbe, hiszen a vallás a szabadságot s a felelősséget tanítja. Metafizikáját tehát nem írja újra, csak kibővíti.

Minden, ami van, szerinte két részre oszlik: a természet s az ember világára (mondo della natura e mondo umano). Az előbbi Isten műve, erről tehát csupán Istennek lehet igaz ismerete, az utóbbi pedig, minthogy az ember alkotása, nem

¹ Az eddigieket Croce idézett művében „*La prima forma della gnoseologia vichiana*” fejezetcím alatt foglalja össze, ahol Vico fejlődésének első periódusából származó munkáira utal. (De nostri temporis studiorum ratione, Napoli, 1709. és a De antiquissima italorum sapientia ex linguae latinae originibus eruenda, Napoli, 1710).

² Croce: l. m. 22.

³ U. o. 23.

esik az emberi megismerés határain kívül, hanem anyagát képezi egy igazolható emberi tudománynak. Vico csodálkozik azon, hogy a filozófusok eddig szinte kizárólag az előbbit kutatták — persze eredménytelenül — s hogy az utóbbit, mely nyitva áll az ember számára, teljesen elhanyagolták. Pedig csak ez utóbbi ismerete lehet kiindulópontja a pozitív tudománynak s ha már a tudósok eddig elmulasztották, hogy a filológiát a tudomány nivójára emeljék, ő igyekszik ezt pótolni s hogy kora befolyásától sem legyen teljesen mentes, a geometriai módszert alkalmazza az ember világának megismerésében. Ő is az emberi világ ideális kezdeteiből indul ki s lépésről-lépésre haladva előre jut újabb és újabb eredményekhez. E felosztással Vico kétségkívül a cartesianusok közé szegődött, hiszen a külön emberi világ elismerésével már a szubjektivizmusnak is teret ad s így alatta is áll Descartesnak abban, hogy míg Descartes az egész tudomány principiumát kereste, addig Vico ezt csak az emberi tudomány szűk körére vonatkoztatta. Abban azonban fölötte áll Descartesnak, hogy számára az igazság az emberi világban nem statikus, hanem dinamikus, nem talált, hanem létrehozott, nem öntudat, hanem tudomány.¹

Az emberi világban az ember mindenhatósága teljes, mert itt nem úgy, mint a matematikában, hol csak absztrakciókat ismer meg az ész s így a „*conversione del vero col fatto*” csak látszólagos, hanem konkrét valóság is. Az emberi világban az emberi tudás Isténével kvalitatíve megegyezik: az ember istene saját világának, éppúgy, ahogy Isten az Univerzumnak.²

Vico tehát miközben a filológiát iparkodik feltámasztani, elsősorban a történelmet ülteti a tudományok hierarchiájának legfelsőbb trónusára, mert, szerinte, semmisem inkább az ember műve, mint az események láncolata, melynek során az ember lényege megnyilatkozik. A történelem azonban tekintélyen alapszik, hiszen minden ilyenfajta ismeret bizonyossága majdnem kizárólag attól függ, hogy a kutató a szemtanú szavahihetőségét mennyiben fogadja el. Dogmatikusan szentírásnak vélni mindent, ami a multból átszármazott, nem lehet, hiszen éppen ez a vakhit volt egyik okozója annak, hogy Descartes, de főként Malebranche teljesen leszámoltak a történelmi erudíció értékével, de elvetni sem lehet a tradíciókat s a mult tekintélyét, mert ezzel a racionalizmus gyökértelen észkonstrukcióihoz jutunk. A kettő között kell megállapodnunk, hogy a történelmi ismeretet a valószínűség fokáig emeljük. A filológiát filozófiával kell megtisztítanunk a salaktól, hogy igazi tudomány lehessen.

¹ . . . la verità meditata nel mondo umano non è statica ma dinamica, non è trovata ma prodotta, è scienza e non coscienza. Croce: I. m. 26.

² Questo è davvero un mondo, e l'uomo è per davvero il Dio di questo mondo. I. m. 29.

sen. A filológiát, mely a *certum* tudománya a filozófia *verum*-ával kell összefüggésbe hozni, hogy ez új viszony révén nyerje vissza azt a nivót, mely az igazi tudományt megilleti.¹ Az eseményeket tehát filozófiailag is igazolni kell, hogy azok szét ne széledjenek egy zavaros rendszertelenségben.²

Mert a filologia nem mindég volt a tudományok mostohája. Hiszen *Grotius* is nagy erudicióról tanuskodott s *Gravina* is erősen hangsúlyozta a „*notitia temporum*” fontosságát, sőt *Leibniz* is számtalan történelmi anekdotával brillirozik műveiben. *Vico* idejében azonban a filologia pályafutásának mélypontjára jutott, úgyannyira, hogy néha *Vico* is kénytelen volt igazat adni *Descartes*nak, aki szinte gyűlölettel fordult el az illúziók és zavaros képzelgések világától. *Vico* azonban nem cserbenhagyni, hanem megmenteni akarta a filológiát s e téren éppen ez a jelentősége a tekintélyen alapuló *certumnak* a filozófiai megismerés *verumjával* való összeforrasztásának.

Vico idevágó fejtegetése meglehetősen homályos. Úgy gondolja, hogy a természeti világáról, mely isteni műve, nincs igaz ismeretünk, az ember világáról azonban lehet s ennek feltárására van hivatva a filozófia. A filologia azonban, mely eddig nem egyszer csak bizonyosságot nyújthatott, (pl. egy esemény megtörténtét) a filozófia segítségével igazzá tehető. S ez a művelet nem is olyan lehetetlen. A történelem a maga sajátos összefüggéseiben már így is, úgyis szükségessé tesz bizonyos filozófiai szempontokat, mert az események csak a magasabb áttekítés fényében kapnak igaz értelmet. A filológiát igazolni kell a filozófiával és viszont, az elméletet a történéssel, az ideális konstrukciót magával a reális eseménysorozattal, mert ez a kölcsönös ellenőrzés adhat csak jogot arra, hogy megszerkesszük a nemzetek történetének ideális vázát, a *tipikus történelmet*, melynek törvényei s majdnem megmásíthatatlan lehetőségei vannak.³ Ez nem két módszer összekeverése, ez nem a filológiának filozófiával való felöntése, hanem maga a tulajdonképpeni történetírás. História, mit a filozófia ellenőriz.

A *vicoi* ideális történelem nem spekulatív, nem pszichológus s nem is induktív empiria eredménye. Sok egyetértést mutat *Bacon*nel, végeredményben azonban mégis csak platonizmusáról tesz tanúságot. Felismerte, vagy legalább is felismerni vélte azt az eszményi tartalmat, mely egy ideális fejlődési folyamatban jut kifejezésre, még pedig addig, amíg külső

¹ Il certo doveva entrare in un novo rapporto, perchè aveva ormai di fronte a se non già un altro certo, ossia una semplice conoscenza probabile circa lo spirito umano, ma un vero, una conoscenza filosofica. I. m. 30.

² La filologia doveva essere ridotta a scienza: ecco il pensiero del *Vico* circa i rapporti del certo col vero, della filologia con la filosofia. I. m. 32.

³ Esigera, insomma, la costruzione di una storia tipica delle società umane (cogitare), da riscontrare poi nei fatti (vedere) I. m. 33.

körülmények kényszerítő ereje ki nem téríti e pálya vonalából. Croce meggyőződéssel vallja: Vico checchè volesse e credesse, era della stoffa di un Platone e non di un Bacone.¹ S ha igaza van Schlegelnek, hogy mindenki vagy született platonikus vagy arisztotelikus, akkor Vico valóban az előbbi.

¹ l. m. 35.

IV.

A történet kezdetei.

Vico, mielőtt hozzáfogna történetfilozófiájának felépítéséhez, leszámol a nemzetek s a tudósok hiúságával (boria delle Nazioni e de' Dotti), hogy minden előítéletől, elfogultságtól mentesen rajzolja meg ideális történelmének tervét. Minden egyes nemzet általában a többiek kizárásával, magának vindikálja a világ keletkezése óta való létét s abban is bizonyos, hogy e kezdet emlékeinek is ő egyedüli megőrzője.¹ A tudósok pedig, minthogy minden éron meg akarják érteni a világot, önkényesen oktrojálják fölfogásukat a történet eredetére. Vico objektíven akar látni s hogy elejét vegye mindenféle nemzeti vagy személyi gőgnek, a Szentírás alapján kijelenti, hogy a zsidók a legrégebb nép s hogy mint Isten választott nemzete, ők az egyedüliek, kik a világ kezdetének tényleges szemtanúi voltak.² A Szent történet régebb valamennyi profán historiánál³ s mint-hogy a zsidók állandó összeköttetésben voltak az igaz Istennel, az ő történetük eltérőleg a többi nemzetek történetétől, nem megy keresztül azokon a fejlődési fázisokon, mint emezeké, hanem a reveláció s Isten személyes támogatása révén mindjárt a teremtés után kiválóan magas evolutív fokot ér el. Többet aztán nem is foglalkozik Vico a szent történettel s csak azt jegyzi még meg, hogy kb. 800 évig éltek a zsidók patriarchák alatt, azaz családi állapotban (Stato delle famiglie), mely mint alább ki fog derülni, ősi formája a monarchiának.

A többi nemzetek, melyek nem részesültek az isteni ki nyilatkoztatás kegyelmében, törvényszerű fejlődési fokozatokon haladva előre jutnak az evolúció legmagasabb stádiumába, hogy aztán újra a kezdet barbárságába zuhanjanak vissza. Vico szerint három fejlődési fok van s ennek megfelelően három történelmi korszak, melyen minden nemzet szükségképpen átesik s ez az istenek, a hősök s az emberek kora (età degli

¹ Vico: I. m. III. dign. (Vico filozófiájának principiumait dignitá-nak nevezi s a S. N. első könyvében 114 ilyen dignitást sorol föl. Ezekre úgy fogunk hivatkozni, hogy az oldalszám mellőzésével csak a dignitas számára utalunk).

² ... Ebrei furono il primo popolo del nostro Mondo, ed hanno serbato con verità le loro memorie nella Storia Sagra fin dal principio del Mondo. Vico: I. m. I. 118.

³ La Storia Sagra è piu antica di tutte le piu antiche profane... XXIII. dign.

dei, degli eroi e degli uomini). Minden nemzet kulturája egy teokratikus államformából indul ki, mit éppen a mítoszok s a vallások igazolnak s aztán arisztokratikus, héroszi epochán folytatva fejlődését, eljut a humánus demokratikus korba, melyben, szemben az előzőekkel, emberi belátáson és megértésen alapul jog, bölcsesség és társadalmi élet. Vico e három korszak elnevezését, melynek valóságos létezéséről a római és görög historia buzgó tanulmányozása győzi meg, elsősorban az egyiptomiaktól veszi, még pedig Herodotos közvetítésével.¹ A három kor szelleme, mely egymástól teljesen elütő és sajátos, lényegének megfelelően determinálja minden egyes kulturmegnyilvánulás milyenségét s így a három korszakkal párhuzamosan nemcsak háromféle lélek van, hanem háromféle természet, háromféle erkölcs, háromféle természetjog, háromféle kormányzat, nyelv, betű, jogtudomány, tekintély, értelem és minden.² Hogy a nemzetek ezen a pályán haladva töltik be rendeltetésüket s hogy csak külső gátló körülmények bolygathatják meg a fejlődés vicoi menetrendjét, arról az isteni gondviselés kezeskedik, mely az ember immanens tartalma lévén, magát az emberi természetet formálja úgy, hogy az életviszonyokhoz alkalmazkodva, ez örök ideális történelem útján bontakoztassa ki önmagát.³ A népek isteni adottsága, hogy így, e három koron keresztül jussanak el a teljes kialakultságig, hogy aztán betöltve misszióikat, anarchiába zúllva új, erős nemzeteknek adjanak helyet. A történelem ritmusa tehát a *corsi* és *ricorsi*, a haladás és visszaesés, mely egyben a történelem törvényszerűsége is. Minden, ami volt s a jelen értékelése szempontjából rútnak, ostobának, goncsznak tetszik, szűkségszerű, mert ha nekünk erkölcssteleneknek is tűnnek fel az Achillesek, a korok feltartóztathatatlan, tervszerű egymásutánkövetkezésében jelentőséget, feltétlen fontosságot s így értéket nyernek. A kulturák homályos, vallásos sejtelmekből, a gondviselés tudatának ébredéséből származnak.⁴ Minden kultuurmozzanat vallási eredetű, legfőként pedig a házasság és temetés. Ezek a szociális ember elindulásának első velejárói.⁵ Ezek nélkül nincs társadalom, aminthogy vallás nélkül nincs állam sem. Téved Polibios, hogy a filozófusok pótolhatták volna a vallást, mert

¹ Vico: I. m. I. 116.

² Vico: I. m. III. 42—54.

³ . . . tali **Dovettero, Debbono, e Dovranno andare le cose delle Nazioni**, quali da questa Scienza son ragionate, posti tali **Ordini** dalla *Provedenza Divina* . . . I. m. I. 206. Majd: . . . questa Scienza viene . . . a descrivere una *Storia Ideal Eterna*, sopra la quale corron *in tempo le Storie di tutte le Nazioni* ne' loro sorgimenti, progressi' stati, decadenze e fini. I. 207. S. N.

⁴ . . . l'Mondo de popoli dappertutto cominciò dalle Religioni . . . Vico: S. N. XXX. dign.

⁵ . . . tutte hanno qualche religione, tutte contraggono matrimoni solenni; tutte seppelliscono i loro morti: da queste tre cose incomincio appo tutte l'Umanità. S. N. I. 196.

vallás nélkül filozófia sem képzelhető el.¹ Ez az ősi vallás, mely nem valami kiegyensúlyozott szellem terméke, hanem az érzésé s a csapongó fantáziáé, durva és nyers, amint hogy minden az isteni és héroszi korban az emberi kor szelidségéhez képest állati, erőszakos.² Az érzés és fantázia túltengéséből következik, hogy a gyermeki korok lényege tisztán költői. Gli *uomini prima sentono senz'avvertire*; dappoi *avvertiscono* con animo perturbato, e comosso; finalmente *riflettono* con mente pura.³ Költői a vallás, a történet, a csillagászat, a földrajz, egy szóval mindaz, amiről a primitív embernek tudomása vagy csak sejtelme lehetett. S minél kevésbé ismert valamit, annál élénkebben működött a fantáziája,⁴ úgy, hogy a távol ismeretlen jelenségeit is magáévá tudta tenni azzal, hogy az ismeretekkel azonosította... *ove gli uomini delle cose lontane e non conosciute non possono fare niuna idea, le stimano dalle cose loro conosciute, e presenti* (II. dign). A fantázia, az érzés, mely a primitív embert minden ténykedésében jellemzi, szükségszerű szurrogátuma volt a tiszta gondolkodásnak. De érzés nélkül nincs is gondolat s az ember anélkül, hogy keresztül ment volna a fantázia e gazdag korszakain, nem is juthatott volna el az elvont gondolatig s a filozófiáig. De ezt már Aristoteles is tudta: *nisi est in intellectu, quin prius fuerit in sensu*. A költészet tehát, mely Vico szerint az ember gyermeki korának lényege, megalapítója minden pogány nemzetnek. A primitív ember természetszerűleg költő.⁵

A zsidó vallás s egyáltalán a zsidó nép azért különült el a többiektől, mert „la Religione Ebraica fu fondata dal vero Dio“, amiért is „*tutto il Mondo delle Nazioni si divise tra Ebrei,*

¹ ... se non fossero al Mondo Repubbliche, le quali non possono esser nate senza Religioni, non sarebberoro al Mondo Filosofi. XXXI. dign.

² ... le Origini delle cose tutte debbono per natura esser rozze. S. N. II. 8.

³ LIII. dign.

⁴ La Fantasia tanto é più robusta, quanto é piu debole il raziocinio. XXXVI. dign.

⁵ La poesia fondò l'Umanità gentile, della quale, e non altronde dovetter uscire tutte le Arti, i primi Poeti furono per natura. I. 169. S. N. — Nem érdektelen megjegyeznünk, hogy a vallások termékenyítő erejét felismerte Spengler is, amikor a kultúra minden igazi életmegnyilvánulását vallásosnak, a civilizációt pedig, mely szerinte a kulturorganizmus dekadenciája, vallásatlannak, intellektuálisnak tekintette. Ugyanígy vélekedik Eucken is, aki szerint: Minden eredeti szellemi élet, amely az emberben fellép, valami kapcsolatban áll a vallással (A jelenkor vallásbölcselet főkérdései 50.) A költő és a primitív ember közti összefüggéseket a modern kutatások igazolják... nem ismert dolgoknak az ismert dolgok közé való sorolása a mi világunkban inkább csak a költők, művészek, eredeti gondolkodású tudósok, feltalálók kiváltsága, kik valahogyan megőrizték a dolgok között lehetséges új kapcsolatok felállításaira való készséget. szóval azt, ami a primitívek között mindennapi. (Dr. Bibó I.: A primitív ember világa, Szeged. 21, Vico így fejti ki ugyanezt... *l'uomo con l'intendere spiega la sua mente, e comprende esse cose; ma col non intendere, egli di se fa esse cose, e col transformandovisi lo diventa*. S. N. II. 35.)

e Genti".¹ A zsidóknál minden fajta divináció tiltva volt (divi-eto della Divinazione), a pogányok viszont éppen az auspici-umok révén jutottak fokról-fokra előbbre. A pogányok életük minden egyes mozzanatát az Istentől tették függővé, úgyannira, hogy később, midőn az ősi vallás ceremóniái elvesztették jelentőségüket s a nép megváltoztatva ősi erkölcsét, a hanyatlás lejtőjére jutott, bűnözéseikben is Isten tekintélyével igyekeztek elcsitítani lelkiismeretük háborgását.² Az Isteneket emberi gyarlóságokkal (a házasságtörő Jupiter stb.) csak később, a romlottság korában ruházzák fel a nemzetek, mert a mondák, melyek a primitív nép valóságos történetei,³ kezdetben szigorú erkölcsökről tanúskodnak. A primitív nép s fejlett ember közt az a különbség, hogy míg az előbbi egy népi bölcsesség költészetének megteremtésével az emberi nem *érzésévé* vált, addig az utóbbi az elvont filozófia magaslatán az emberi nem *intellektusa*.⁴ Vico az első, aki a korokat organikus összefüggéseiben tárgyalja s aki észreveszi a költés infantilis gyökereit. Ugyancsak ő az, aki a mondák keletkezését az emberi szellem ősi adottságaira viszi vissza s azt a szembeötlő hasonlóságot, mely minden nép mítosza között fennáll, nem a népek kölcsönös hatásából, hanem az emberi léleknek abból a sajátosságából magyarázza, hogy immánens tartalmát hasonló életkörülmények között hasoló formában juttatja kifejezésre. Az erkölcsök, szólások tehát nem a népek vándorlása következtében mutatnak annyi megegyezést, hanem csupán azért mert a Gondviselés úgy rendelte, hogy az emberek belső kényszerből kifolyólag teremtsék meg világukat. Így jön létre a természetjog is... il Diritto Natural delle Genti nacque privatamente appo i popoli, senza sapere nulla gli uni degli altri (S. N. I. 154).⁵

¹ S. N. I. 160.

² ... tali Favole ne'loro principj furono tutto vere, e severe, e degne d-Fondatori di Nazioni; e che poi con lungo volger degli anni da una parte oscurandosene i significati, e dall'altra col cangiar de costumi, che da severi diveni nero dissoluti; perche gli uomini per consolarne le lor coscienza, volevano peccare con l'autorità degli Dei... S. N. I. 130.

³ ... le prime Favole dovèltero contenere verità civili' e perciò esere state le Storie de' primi popoli. S. N. I. 166.

⁴ ... quanto prima avevano sentito d'intorno alla Sapienza Volgare i Poeti, tanto intesero poi d'intorno alla Sapienza Riposta i Filosofi: talchè si possono quelli dire essere stati il senso, e questi l'intelletto del Gener Umano S. N. II. 4.

⁵ Érdekes, hogy ezekre a jelenségekre csak jóval később kezd felfigyelni a tudományos világ. (Grimm-testvérek, Müller, Sayce, Bréal stb.) Tylor már rá jön arra, amit Vico előtte szinte igazolt: „fel kell tennünk, hogy hasonló lelki előfeltételek hasonló képzeteket eredményeztek, azonos szellemi feltételek mellett azonos képzetscsoportok álltak össze és mert az őskor népei általán egyforma életet folytattak, ezért hasonló meséket is kellett kitermelniök. (Dr. Braun S.: A népmese Bp. Szabad isk. 35.) Ugyanigy Bastian, aki szerint vannak bizonyos elementáris népi gondolatok, az ő szavaival bizonyos „direkte Stimmen der Natur in der Form des Menschseins“, melyek az emberi szellem törvényszerű termékeinek tekinthetők. Ilyen népi gondolatok a dal és a mimikus tánc, melyek minden primitív népnél megtalálhatók anélkül, hogy egymás befolyásoltatására — vándorlásra — csak gondolhatnánk is. (Dr. Braun S.: A népmese Bp. Szabad isk. 34.

Vico azonban nemcsak az ideális törtenelem létezését tartja lehetőnek, hanem egy ideális közös nyelvét is s ennek kimutatásán bonyolult etimológiai és filológiai feltevésekkel fáradozik. E necessario, che vi sia nella Natura delle cose umane una *Lingua Mentale comune a tutte le Nazioni* (S. N. I, 158.). Erre vall sok szó megegyezése. A nyelv s ezzel kapcsolatban az írás, ugyanis szintén a három fejlődési fokon megy át.

Az első fokú nyelv néma jelbeszéd (*lingua muta*), mint-hogy a villámló Jupiter is, kinek létezését először érzi meg az ember, jelekkel adja tudtára a nemzetnek akaratát. A természet Isten nyelve s a primitív ember ebből a nyelvből olvassa ki az égiek szándékát.¹ Ez isteni nyelv ismerete a divináció, mit a görögök teológiának neveztek, mely ezt jelenti: *Scienza del parlar degli Dei*. Az emberek e néma nyelv korában testmozgásokkal, gesztusokkal fejezik ki magukat. Az első hangot a rémület váltja ki belőlük, amikor az eget először dörögni hallják a vízőzön után (Vico szerint ugyanis a vízőzön után leg-aiább 200 évnek kellett elmúlnia, míg az új szárazság lehetővé tette a villámlást). Az első hangot tehát valamilyen rendkívüli izgalom, szenvedély váltja ki. Ezek mind monosillabák (névmások, praeposíciók, imperatívusok). E szavakból lesznek az isten-nevek is. Az isteni néma nyelv, mely ily módon jelképes, külsőséges, ceremóniás, lassan alakul át hősi nyelvvé. Az indulatszülte szavak szaporodnak s mert ősiük a jelbeszéd, e szavak szimbolikusokká, metaforikusokká válnak. Ekkor születnek a mithoszok. Minden metafora egy kis történet, egy kis monda (*ogni metafora si fatta vien ad essere una picciola favoletta*) s mert csak indulatból, túlfűtött szenvedélyből hallatnak hangot (ahogy a némák általában) a hősi nyelv a vers. (S. N. II. 74.)

Az isteni kor külsőségei sokáig fennmaradtak, amit a római jog formalitásai, jelképes ceremóniái bizonyítanak. A hősi korban nincs próza, az ember ősi szenvedélyességének objektivációja a vers.² A hőskori embernek nincsenek általános fogalmai (universali intelligibili), hanem fantasztikus képei, szimbólumai (universali fantastici).³ Egyes személyek is ilyenekké válnak, például Odisseus, a leleményes bölcs, Achilles, a hősi vezér jelképe. A dolgok lényegét, minthogy magasrendű értelemmel nem rendelkeztek, testileg, hasonlatokkal fejezték ki s így lett szájj minden nyílás, fog az eke és fésű foga s így

¹... che Giove comandasse co'cenni, e tali cenni fussero parole reali, e che la Natura fusse la lingua di Giove S. M, II. 19.

²... naturalmente nacque il canto misurato dal verso eroico agl'impej di passioni violentissime S. N. II. 68.

³... la locuzion Poetica esser nata per necessita di Natura umana prima della Prosaica, comme per necesita di natura umana nacquero esse Favole Universali Fantastici pima degli Universali Ragionati, o sieno filosofici... S. N. II. 72.

mondják, hogy a gyökérnek *szakála*, a tengernek *öle*, a gyümölcsnek *húsa*, az érnek *erezete* van s ugyanígy *mosolyog* az ég, *fütyül* a szél stb. Tehát míg az emberi kor rációja azt vallja, hogy „homo intelligendo fit omnia”, addig a poétikus hősi kornak ez a lényege: *homo non intelligendo fit omnia*.

Ugyancsak e korból származnak a hieroglifek, amelyek szintén nem a tudósok tanálmányai, hanem a primitív népek jelei. Ugyanez áll a címerekre, a zászlókra s a pénzre is. A primitívek tárgyakat küldtek egymáshoz (parlat con le cose), hogy kifejezzék akarataikat (békát, ekét, madarat, lovat, földet stb.) A görög *vómos* nemcsak törvény, hanem pénz is (*vómosza*) ahogy a franciában *loy*, törvény és *aloy*, pénz! Ugyanígy a középkorban (visszatért barbárság) *kánon* nemcsak egyházi törvény, hanem adó is. (S. N. II. 51.) A harmadik nyelv artikulált, fogalmi s ennek megfelel az alfabetikus betűrendszer, mely már közös megállapodás eredménye.¹

Viconak ez a *triadikus kerete*, mely az ember megnyilatkozásának minden lehetőségét hármas rendszerekbe foglalja, talán a messi középkorban gyökerezik. Elég csak *Dantera* gondolnunk, aki szintén különös jelentőséget tulajdonított a háromnak s a három háromszorosának, a kilencnek. De Vico után is kísért a háromság gondolata. *Comte* ugyanígy osztja fel az emberi történelmet teologikus, metafizikus és pozitív korra (*lois de trois*), *Hegel* tézisre, antitézisre és szintézisre, legújabbán pedig *Spengler* keletkezése, virágzása és hanyatlása emlékeztetnek ez ősi szám-misztikára. Ugyanez azonban a primitív vallásokban is föllelhető, nemkülönben a kereszténységben (Szent-Háromság).

Vico átfogó egyetemes szemlélete tényleg érdemesült arra, hogy történetfilozófiának nevezzük, hiszen ha igaz az, amit Pauler Ákos mond, hogy a történetfilozófia „nem egyéb, mint a társadalmak kollektív élményeinek ismétlődő típusaira vonatkozó vizsgálat”,² akkor Vico valóban a történetfilozófia megteremtője. Vico erre törekedett s ha valóban csak „akkor volna történetfilozófiánk, ha a társadalomnak történetében, azaz kollektív élményeikben határozott típusokat tudnánk megkülönböztetni s azok feltételeinek ismerete alapján felléptük ritmikus voltát tudnók megállapítani”,³ akkor Vico Új Tudománya kétségkívül az első igazán grandiózus kísérlet e ritmus törvényszerűségének meghatározásában. S Vico, bár egyetemes elveket igyekszik megállapítani, ami a racionalizmus hatásának tudható be, valahogyan mégis érzi, hogy a történelemben nem

¹ . . . la lingua degli Dei fu quasi tutta muta, pochissima articolata la Lingua degli Eroi mescolata egualmente e di articolata, e di muta, la Lingu degli uomini quasi tutta articolata, e pochissima muta . . . S. N. II. 64.

² Bevezetés a filozófiába Bp. Pantheon Ismt. 1921. 205.

³ Pauler Ákos: I. M. 206.

lehetnek merev törvények s hogy a „történelem folyton új és új individualitások hatása alatt alakul ki”.¹ Erre vall a *certum és verum* közti disztinkció, a filológia és filozófia meghatározása, mely míg az előzőnek partikularitást és bizonyosságot, addig az utóbbinak universalitást és igazságot tulajdonít.² Mintha megsejtette volna a windelbandi nomothetikus és ideográfikus szétkülönítést, ha nem is ugyanabban az értelemben. De nem válhatott Vico deterministává sem, még pedig elsősorban azért, mert buzgó katolikus volt, másodsorban pedig, mert, ha hitt is egy ideális emberi történelem törvényeiben, azok megvalósulását nemcsak külső természeti körülményektől, hanem részben az emberi szabadakarat, részben az isteni gondviselés, részben pedig egy természetfölötti isteni kegytől tette függővé. Így próbálta összeegyeztetni tapasztalatát s tudományos studiumának eredményét vallásos meggyőződésével, — ha nem is a legnagyobb sikerrel.

¹ U. o.

² ... Certo ... in buon latino significa *particolarizzato*, o come le Scuole dicono *individuato*; nel qual senso *certum*, e comune con troppa latina eleganza son *opposti* tra loro. S. N. I. 192.

Folytatás.

Vico a történet kezdeteit a biblia állásfoglalásával igyekszik összeegyeztetni. E szerint a vizözön után, mely Vico szerint a világ teremtésétől számított 1856. esztendőben folyt le, Noé három fia, Sem, Ham és Jafet szétszéledtek „per la gran Selva della Terra”. Ham Ázsia déli részeibe és Egyiptomba, Jafet Észak-Ázsiába s Európába, Sem pedig Közép-Ázsiába s a távol Keletre bujdokolt, hogy engedve természetes ösztönüknek asszonyt és élelmet szerezzenek. A nők az ősi korban szégyenlősek és tartózkodók (ritrose e schive) s így az ő menekülésük, féltékenységük főoka annak, hogy a három testvér mind mélyebbre s mélyebbre hatolt a föld rengetegében. E vad állapot nő- és tulajdonközösséből származnak azok a gigászok, kikről a mithoszok énekelnek. Nevelés ugyanis nincs. Az anyák miután megszülték gyermekeiket, magukra hagyják őket s tovább menekülnek. A csecsemők így saját trágyájukban henteregve (lascarli nudi rotolare dentro le fecce loro propie) salétromos sókat (sali nitri) szivnak magukba, ami által csontjaik, izomrendszerük gigantikus arányokat ölt. A természet mostohasága, a zord élet megedzi, óriásokká fejleszti őket. Ezek a gigászok.

Vico itt Tacitusra és Ceasarra hivatkozik, akik még látak germán óriásokat, de többízben hangsúlyozza saját korának azt a szenzációját is, hogy Patagóniában hasonló nagyméretű emberekre akadtak. Vico szerint ezek még ebben a fejlődési stádiumban vannak. Ezen az óriási-teórián mindenesetre meglátszik a kor azon törekvése, hogy mindennek s így a mesének és a mithosznak is szilárd, racionális alapot adjon. Vico fölismerete azt, hogy semmilyen monda sem lehet légbőlkapótt s hogy így az óriásokról szóló temérdek följegyzés és népmese sem lehet alaptalan. Hogy salétromos sókkal magyaráz, ez nem csak az ő, hanem az egész kor naivitására is jellemző s végeredményben semmit sem von le a meglátás értékéből.

A zsidók, Noe többi leszármazottjai, megmaradtak rendes emberi külsejükben úgy, ahogy valamikor az Ur Ádámot teremtette. Ezt peddig annak köszönheték, hogy a gigászokkal ellététben nevelték és gondozták utódaikat.

A gigászok ellepték az egész földet s megvetették alapját a nemzetek jövőjének. Itália őslakóit *αντοχοδones*-nek hívták,

ami annyit jelent, mint a föld fiai (figliuoli della Terra). Az *αυτοχθόνες* latinul *indigenae*, ami ezt fejezi ki: *natj d'una Terra*, aminthogy „*Dei natj d'un popolo*“ *Dj indigetes*-nek hangzik. Az *indigenae* tehát tulajdonképen *inde geniti*, melyből a későbbi *ingeniti* származik a *de (do, du)* szokott kiesésével (*induperator* > *imperator*, *endojacito* < *injacito* stb.) A föld e fiából lesznek a nemesek (*nobili*), amit igazol az is, hogy az *indigeni*-ből *ingenui* lett s így *artes ingenues* tulajdonképen „*arti nobili*”.

A zsidók tiszta életmódja, istenfélelme megőrzi emberi külsejüket s hogy ebben tényleg a nevelésnek s elsősorban a tisztálkodásnak volt döntő szerepe, azt igazolja az a sok törvény, ami ezzel kapcsolatban napi életüket irányítja. A gigászok ugyanis midőn lételepültek s barlangokba vonultak, a gyakori tisztálkodással kezdték visszanyerni a mai ember formáit. Innen volt az, hogy a rómaiak vízzel és tűzzel tisztították meg városaikat a bűnösöktől. Ugyancsak ezek jegyében folyt le a nász is s ugyanezek lettek a család szimbolumai. *De a lustrum*, mely „*covilie di fiere*”-t jelent, szintén erre mutat. *Lustrari* ugyanis annyi, mint engesztelni, tisztítani (*spiare, purgare*) s így az *aqua lustraris* az áldozathoz szükséges tisztító víz. A görögök az időt a naemeai erdő felgyújtásától számítják, amit Herkules hajtott végre. A kultúra tehát tűzzel és vízzel kezdődik, mert a gigászok épen ezek révén válnak emberekké s a görög *πολιτεια*, valamint a latin *politus* tulajdonképen tisztát, megmosdatottat jelent. A városnak s a városba tömörülő ember jogainak ez a kritériuma. *Sem* fiai a vízözöntől számított 100 év alatt, *Ham* és *Jafet* utódai pedig épen 200 év alatt váltak normális fizikumú emberekké — a fönt tárgyalt tisztálkodás és nevelés révén. (S. N. II. 10-13.)

A tulajdonképeni döntő pillanat azonban, mely a Gondviselés sejtelmét ébreszti fel a még vad, gigantikus emberben s így lehetővé teszi a kulturálódást, az első villámlás. Az ősember nem ismeri a jelenségek okát s csodálkozásában mindegyiknek a magáéhoz hasonló lelket, tevékenységet tulajdonít.¹ Fantáziájuk segítségével az eget óriási testként fogják fel, melynek mozgásai az ember mozgásaihoz hasonlóak. Az ég így olyan indulatos, mint ők s a villám ennek megnyilatkozása. Így nyer Jupiter, mint mindennek oka, emberi alakot. E tudatlanság s kíváncsiság, mely az embert babonás fantáziájának kielégítésére készíti, szüli a későbbi tudományt. (*La curiosità, propieta connatural, dell'uomo; figliuola dell'ignoranza*, partorisce la *Scienza* . . . S. N. I. 164.) A mai nyelv, mely fogalmi s elvont, e korról nem adhat sok felvilágosítást, mert e korban minden ismeret érzéki hasonlatokon alapszik, (S. N. II. 17—18.) A Jupiterre vonatkozó mondákat a teológus költők teremtik meg.

¹ La Maraviglia è figliuola dell' Ignoranza XXXV. dign.

akik egyben papjai is az Istennek. Jupitertől, aki ép oly félelmes és szenvedélyes, mint ők, félnek s rettegve várják jeleit. (Tacitus: fingunt, simul creduntque). Az isteni jelbeszédnek e költők hivatott megfejtői.

A gigászok, akik éppen az első menydörgés hatása alatt bújtak barlangokba s így Jupiternek köszönhetik, hogy letelepülve családot létesítenek, a nemzetek megalapítói s vezérei (principi). Minden népnek van egy Jupiterje, csak az elnevezések különböznek. (S. N. II. 19.) Jupiter tehát egy fantaszlikus univászale (universale fantastico), ki mindennek szülő oka s így minthogy minden összefüggésben van vele, az őseMBER minden ismerete, hite fantaszlikus. A teológus költők tartják az auspiciumokat, így akarván kifürkészni e költött Isten akaratát s a jövőndőt. Ez a költői tudomány a *Musa*, mely Homéros szerint a jó és rossz tudománya.¹ Ezért hívják a görögök a költőket *Mystae*-nek s ezért mondja Horatius, hogy a költők az istenek interpretálói, akik auspiciumokkal és orákulumokkal fejtik meg akaratukat. Minden népnek voltak sibillái s ezek kivétel nélkül az emberiség ez őskorában töltöttek be igazán fontos szerepet.

Az istenre tehát félelemből eszmél az őseMBER. Ezért bálványimádó kezdetben minden nép. A költők, (papok, törvényhozók stb.) csodálattal énekeltek az istenek tetteiről, szent elragadtatással dalolták a hihető lehetetlent (l'impossibile credibile) s így ők a vallás tulajdonképeni megalapítói, (*i Poeti fondarono Religioni a' Gentili*). Vico tehát ellentétben Platonnal, Aristotelessel, Patrizzival, Scáligérrrel, Castelvétrivel, nem filozofiája, hanem éppen a ráció mindennemű hiánya miatt nyilvánítja Homérost a költők fejedelmévé. (*per difetto d'umano raziocinio naque la Poesia tanto sublime*). A régiek utólrhetetlen bölcsessége is szétfoszlik, ha átlátjuk a kulturák költői eredetét s hogy a törvényhozókat sem valami magasabb belátás, hanem egy népi bölcsesség (sapienza volgare) irányította törvényeik megalkotásában. A filozófia csak jóval később kezd éledezni.

Hogy a költészet a fundamentuma az egész emberi tudásnak, s hogy a költő az emberi szellem primer állapotát juttatja szóhoz, minden magasabb kategória alkalmazása nélkül, ezt Vico igazolva látja egy általa felvetett irodalomtörténetben, mely a valóságnak is megfelelően kimutatja, hogy minden primitív, barbár korban (úgy a középkorban is, mely Vico szerint a *ricorso*) a vers s a metrum dominál. Így az arabok, akik nem ismerték a betűt, versekben őrizték meg nyelvüket, az egyiptomiak halottaik emlékét örökítették meg hasonlóképpen. Ugyancsak ők foglalták versbe „Istis dalai“-t,

¹ . . . la quale Scienza fu detta Musa diffinita sopra da Omero essere la *Scienza del bene, e del male*. (S. N. II. 20.)

melyek tulajdonképpen törvények. A germánok, Tacitus megjegyzése alapján, vezéreik hőstetteit foglalták versbe, s ugyanez áll Amerika őslakóira is. A kínaiak és perzsák szintén metrikus formákba szőtték történetüket, de ílymódon adtak törvényeket népeiknek Likurgos, Minos és Drákó.

A vers elsőségének legfőbb bizonyítéka azonban a két homérosi költemény. Vico elveti az eddigi teoriákat, melyek Homérosban személyt, még pedig egy öreg, vak költőt látnak, aki ki tudja hol született s számtalan gondolattal, példával igazolja, hogy Homéros tulajdonképpen maga az ősi nép, s a költemények e primitív stádiumban lévő nemzet természetes alkotásai. Vico az első, aki valóságos történetként fogja fel a mondát s aki kimondja azt is, amit sokan vallottak utána, persze Vico ismerete nélkül, hogy az első történetírók költők.¹ *Novalis* is azt hirdeti később, hogy a költők az igazi történetírók, mert ők megragadják az élet titokzatos szellemét, legujabban pedig Spengler hangoztatja, hogy a természet megismeréséhez nevelődni lehet, de a történet ismerő, mint a költő születik. S a történetírásnak, mint tudományak, valóban talán az a legsebezhetőbb pontja, hogy mély intuiciót, művészi átélést tételez fel.

A homérosi nép barbár és primitív s így távol áll minden filozófiai beavatkozástól. Homérost nem lehet, mint Platon s Plutarhos teszi, filozófusként bécüsülni. Vagy milyen bölcs az, akinek istenei s hősei erkölcsfelenek, állhatatlanok, szöszegek, durvák, kegyetlenek s mérőben irracionálisak? Akik egy sértő szóra dühöngenek s egy kedveskedésre újra pajzánokká válnak? S milyen Achilles, a hősök hőse? S Odisseus nem gyarló-e, amikor az alvilágban azt mondja Achillesnek, hogy inkább lenne az utolsó szolga, csak élne? Homéros hősei gyermekek, fantáziájuk asszonyi, illogikus, dühük kamaszos, ostoba. Ezek pedig igazán nem vallhatnak egy filozófus elméjére.

De azzal, hogy Vico feloldja a költeményeket s a nép közös kincsévé avatja őket, a fölmerülő ellenvetéseket is eltudja háritani. Arra, hogy a két eposz más és más erkölcsökre, szokásokra céloz, azt feleli, hogy az Ilias a trójai háborúban, az Odissea pedig Numa idejében keletkezett s ezzel elveti azt a föltevést, mintha Homéros az egyiket ifjan, a másikat öreg korában írta volna. A geográfiai ellentétek szintén érthetővé válnak, ha Homérosban egy egész népet látunk; mert az Odisseának délnyugat s a Iliásnak északkelet a bölcsője. De nem is lehetséges, hogy egy ember tarthasson

¹ ... l'Omero del Vico, cioè l'inventatura di questa materia, è non un individuo, ma un popolo; e la sua non fu la vita di un uomo, ma vita di popolo, vita di più generazioni. Croce *lienamenti*... stb. U. o. 476.

olyan hosszú költeményeket a fejében, akkor, amikor még nincs alfabetikus írás. A nép pedig sosem filozófus, de nem is lehet az filozófus, aki a legkegyetlenebb ütközetekkel, ostromokkal színezi ki epepejáját. A meghatározhatatlan Homéros helyett tehát Vico egy egész népet visz bele a történelembe s a hős költemények keletkezését, kialakulását egy népi bölcsesség, egy barbár infantilis fantázia állandó s ősi tevékenységének tudja be.¹⁾ Homéros neve gyűjtő név, ahogy Esopus sem személy, hanem a morál-filozófus típusa.

De Homéros igazi költői értéke épen abban áll, hogy mentes minden filozófiától. Homéros csupa nagyvonaluság és sodró fantázia. Nem aprólékos, latolgató; mindig grandiózus. A ráció megöli a költészetet, mely minden művészet őse. Épen ezért, míg a többi művészetek elsajátíthatók, a költészet, mely a természetből fakad, nem.²⁾ A költészet lehel lelket az érzékellen tárgyakba, a költészet ruházza fel a dolgokat szenvedéllyel, érzéssel. A gyerek ugyanaz, mint a primitív ember. A gyerek is gyorsan kapcsolatot talál az ismeretlen s az ismert dolgok között, ha másként nem, fantáziája segítségével... *gli uomini de'Mondo faciullo per natura furono sublimi Poeti.* (XXXVII. dign.) Épen ezért Vico az emberi kor költőit nem is értékeli úgy, mint az ősi korok spontán fantasztáit. A ráció magaslatán az ember csak mesterségesen súlyedhet vissza egy kezdetlegesebb szellemi fokra, mely épen a költészet. Így Vico a filozófiát tartja magasabb rendűnek, s bár a poétikus műveltség kifejtésére az Új Tudomány egész második kötetét áldozza, a költészet csak mint fejlődési fok nyer szemében örökkévaló értéket. Igaz ugyan, hogy máshol viszont ezek őszinteségét, spontaneitását tartja tisztábbnak s a refleksiót mint sok romlottság és üresség leleplezőjét fogja fel. Az érzés felsőbbségét így ismeri el: ... *mentre i popoli son ben constumati, essi operano le cose oneste e giuste più che ne parlano, perchè l'operano più, che per riflessione, per sensi: ma quando sono quasi e corrotti, allora perchè mal soffrono internamente sentire la mancanza, non parlan d'altro, che di onestà e di giustizia...*³⁾ A reflekszív kor tehát hajlamosabb a hazugságra, a képmutatásra és az önállatásra... *i primi uomini della Gentilità essendo stati semplicissimi, quanto i fanciulli, i quali per natura son veritieri; le prime favole non poterono fingere nulla di falso...* (S. N. II. 37.) Ezért hisz Vico abban, hogy

¹ Nelle vichiane concezioni pertanto i poemi d'Omero assunsero una novella importanza, entrarono nel dominio storico. M. Parma: I. m. 54. ... Omero divenne per lui sapienza volgare, il canto popolare della Grecia. U. o. 58.

² LI. dign.

³ Scritti inediti di G. Vico: Giuseppe del Giudice, Napoli 1862, 12.

a mondák igaz történetek. De az őszinte, primitív szenvedélyeknek társadalmi missziójuk is van. Ezek nélkül elülne minden törekvés, mely izzásban tartva a társadalmat éppen vad-ságával sodorja magával az eseményeket a haladás útján.¹⁾ Az emberiség olyan, mint a folyó, mely mielőtt megtermékenyítene terepét, rombol, tör, zúz „e semina, per dar la vita, la distruzione“²⁾ De a szenvedély életképességének figyelembe vételével jönnek létre a törvények is, melyek a közösség hasznát iparkodnak szolgálni. Így nemesíti a *vadságot* (ferocia), a *fösvénységet* (avarizia) és az ambíciót, melyek az emberiség egész történetének mozgató bűnei, katonai, kereskedői s udvaronci erényekké s így lesz az előző három szenvedélyből erő, gazdagság és állambölcseesség, melyek minden társadalomnak legfontosabb támaszai (VII. dign.) Ugyancsak az érzésnek ad elsőséget, mikor a természeti jogot is egy közös emberi érzés következményének tekinti, mely ily módon szintén mentes minden elmélkedéstől.³⁾ Ugyanerre gondolt Rousseau is, bár merőben ellentétes alapelvekből indul ki.⁴⁾ E közös érzés, vagy mondjuk így, a kollektív lélek helyeslése a törvény igazságosságának kritériuma.⁵⁾

Vico tehát, bár az észet emeli a fejlődés csúcsára, a vad, zavaros, fantasztikus szenvedélyeknek nagyobb fontosságot, mélyebb, igazabb alapot tulajdonít. S ebben újra a spengleri elgondolás őse, aki a „történelmet, mint értékfolyamatot szemléli, de az élet tudattalan oldalát ősbibnek, eredetibbnek, lényegesebbnek, értékesebbnek tartja, mint a tudatosat.“⁶⁾ Az azonban mindenesetre túlzás, hogy a ráció fokán levő nemzetek költői csak mesterségesen érhetik el a barbarizmus mélységeit, hiszen épen Vico az, aki felismeri a gyermek és a költő

¹ Se le passioni non incalzassero gli avvenimenti e non producessero quelle trasformazioni, che sono rese necessarie per scuotere dalla torpidezza le istituzioni la società si strarebbe opiosa e indolente, provandoci i fatti che *la ragion sola non è sufficiente a spingere avanti l'umanità* M. Parma: I. m. 187. Aláhúzás fölem.

² M. Parma: I. M. 62.

³ Il *Diritto Natural delle Genti* è uscito coi *costumi delle Nazioni* tra loro conformi in un *senso comune umano*, senza alcuna riflessione e senza prender esempio l'una dall'altra. CV. dign.

⁴ . . . a törvény a közakarát kifolyása . . . egyes ember önhatalmú rendelkezése sosem lehet törvény . . . hanem csak rendelet . . . Társadalmi Szerződés, Magy. Ford. König F. M. K. 59.

⁵ . . . il *Criterio*, che usa, è, che ciò, che *si sente giusto da tutti*, o *la maggior parte degli uomini debba essere la regola della Vita Socievole*. S. N. I. 210.

⁶ Szemere S.: I. m. 78.

kapcsolatát s így ellenmondás nélkül nyilváníthatta volna az emberi korok poétáit is költőknek, akik mint igazi költők, megőrzik lelkük infantilizmusát. S ez többé-kevésbé áll is. A költőben tényleg van valami, ami a gyermekre emlékeztet s ez lehet oka annak, hogy a társadalom, mely komoly felnőttek szervezete, könnyen ítéli el a költőt félreértett „felelőtlensége s amoralitása” miatt. Vico, mint említettük, épen a gyerek s a primitív ember őszinteségében hitt (tehát a költőben is) s a komoly reflexió fokán állókban sokszor megrendült bizalma.

A homerosi költemények új alapra való fektetése kétségkívül Vico érdeme. Ebben éppen 70 évvel előzi meg Wolfot, akinek *Prolegomena ad Homerum* (1795) c. művében éppen az nem múlandó, ami Vico felfogásával megégyezik.¹ . . . che a Vico e non a Wolf appartenga la priorità della nouva interpretazione storica dei poemi omerici, riconoscono tutti gli imparziali.² Azóta természetesen az egész kérdés óriási irodalomdá dagadt s Vico után még *Lachmann* próbálta beigazolni a homerosi költemények kollektív eredetét azzal, hogy dalokká oldotta föl az egységesnek látszó époszokat. Schiller, Goethe, Nietzsche, akik közül az utóbbi ilyen bosszús kijelentésre fakadt: „Sohasem részesítették az annyira nem szép és nem filozófus tömeget nagyobb hízélgésben, mint itt, ahol a lángész korszorúját tették fejére”,³ a történelmi Homerosra esküsznek. Általában minden művészlélek hajlamos arra, hogy a homerosi költemények szépségét egyes személyek alkotó erejének tudja be. A ogni spirito artistico sarà sempre evidente che i poemi omerici non poterono sorgere senza l'opera di uno o due grandi poeti; i quali dettero loro quell'afflato poetico, che i collettori e aggregatori non possono dare.⁴ Maga Croce is e mellett foglal állást.

Mi egyik fölfogást sem tesszük maradék nélkül magunkévá. Kétségtelen ugyanis, hogy Vico kollektivistikus elmélete sok esetben tetszik elfogadhatónak, annál is inkább, mert Vico a zsenik-tulzó fanatikusaival szemben, a tömegek alkotó erejének is döntő jelentőséget tulajdonít. Tudjuk, hogy a művészetek sok tekintetben kultikus eredetűek s hogy számtalan nagy alkotás köszönheti létét éppen a közösség szuggesztív hatásának. Kevésbé valószínű tehát, hogy azok a költemények, melyek e barbár korok egész erkölcsi és világnézeti felfogását tükrözik, egyetlen lángész szándékolt művei lennének. Gondoljuk el, hogy egyes ünnepi alkalmak, melyeken az époszokat dalolhatták, mennyiben járultak hozzá e le nem írt s így könnyen változtatható költemények „aktualissá” tételéhez. Min-

¹ Croce: *Lineamenti* stb. U. o. 477.

² U. o.

³ Benedek—Wiegler: *A világirod. tört.* Bp. 46.

⁴ Croce: *Lineamenti* stb. U. o. 477.

denütt volt valaki, akinek érdemeit magasztalni kellett a szegény kóbor dalosnak, ha élni akart s így éppen nem lehetetlen, hogy ilyen betoldásokkal, színezésekkel bővült, széleseedett a két eposzeia. Meg kell jegyeznünk még azt is, hogy a zseni vagy hős neve nem mindig jelölt egyetlen személyt s hogy jóval később is egész iskolák, törzsek rejtőztek a legelső ismert álarcá mögé. De erről Vico is tud . . . I nomi . . . dovetter essere l'Insegne delle Famiglie . . . e sotto la persona o maschera d'un padre d'una famiglia si nascondevano tutti i figliuoli e tutti i servi di quella.¹ Így magyarázza Vico azokat a kép teleneknek látszó tényeket is, hogy például Horatius „egymaga” tartotta fel az egész Toscanát s hogy a középkorban „40” norman hős egy egész szaracén hadsereget zavart ki Salernóból. A név néha egész törzsek is jelenthet, az atya neve teljes családjára vonatkozik (beléértve tömérdek szolgáját s fegyveres famulusát is). Ennek alapján alig idegenkedhetünk attól a föltevéstől, hogy Homeros neve valóban gyűjtőnév s hogy vagy valami „igric”-rendet vagy olyan ősi nemzetséget jelöl, mely szétszéledve egész Görögországban áhitatosan őrizte törzse hagyományosan szent örökségét: a költészetet. Lehet, hogy voltak homeroszok, akik személyes becsvágyuk kielégítése nélkül jártak-keltek, akik utódról utódra testáltak az Iliás éneklésének „mesterségét” s hogy az az éposz, amit ma egyetlen nagy művész munkájának szeretnénk hinni, valamikor egy nagy család, egy szófűző poétikus törzs vallásos összebörülésének volt kiteljesülése. Hiszen ma is vannak falvak, ahol mindenki szobrász s fajok, melyek ősi foglalkozásukhoz szinte babonásan ragaszkodnak (például a muzsikus cigányok), miért ne lehettek volna a régi görögök között is ilyenek, akik közül a legtöbbnek volt egy-egy szép szava, egy pengő daktilusa, mely éneklés közben beleforrt a mind szélesebben hömpölygő hősi eposzba.

Vico mindenesetre új szempontokból ítéli meg a homerosi költemények értékét s akár igaza van, akár nem, azzal, hogy az Iliást és Odisszeát olyan szociális jelentőséggel ruházza fel, mint a XII. táblás törvényt,² rehabilitálja magát a költészetet s döntő történelmi kútfővé avatja azt, ami eddig csak „csacska mesének” látszott.

¹ S. N. III, 107.

² . . . lo stesso Fato e avvenuto de'Poemi d'Omero, che avviene della Legge delle XII. Tavole: perchè come queste, essendo state credute Leggi date da Solone agli Ateniesi, e quindi fussero venute a' Romani, ci hanno tenuto finora nascosta la Storia del diritto Naturale delle Genti Etrusche del Lazio; cossì, perchè tai Poemi sono stati creduti lavori di getto d'un uomo particolare, sommo, e raro Poeta ci hanno tenuta finora nascosta l'istoria del Diritto Naturale delle Genti di Grecia, S. N. III, 35.

VI.

A heroikus kor

Mint hogy az első villámlás fölébreszti az emberekben a gondviselés tudatát s így éppen ettől való félelmében menekül barlangokba, a családnak igazi megalapítója Jupiter, mert önkül a gigászok sohasem települtek volna le, ami pedig első föltétele az ősi társadalmi állapot kialakulásának. A férfi szégyenkezik az Isten előtt s ezentúl nem a szabadban, hanem sötét odúban ejti meg asszonyát, gyermekét gondozza, mert az Isten eszméjével párhuzamosan erkölcsi is tisztulnak, egyszóval az emberfölötti hatalmak megsejtésével kezdődik az istenek kora s ezzel együtt az igazi kultúra is. Ami eddig volt, tisztán állati. Az emberek vadak módjára nőközösségben éltek s így esélyük sem lehetett arra, hogy az isteni Gondviselés beavatkozása nélkül elinduljanak a fejlődés mindmagasabbra ívelő pályáján. Az apa, amint rádöbben a süjtő Jupiterre, elismeri felsőbbtségét, de ugyanakkor kérlelhetetlen szigorral bánik családjával is. Az apa főpap is egyben s így csak az Isten akarata szab irányt cselekedeteinek. Az óriás csak Jupitertől függ, ő kötheti meg szándékának végrehajtásában (leláncolt Prometheus). Azért telepednek le hegyeken, természetes erősségekben, hogy védve legyenek a többiek ellen s azonkívül, hogy megfelelő mennyiségű forrásvíz is álljon rendelkezésükre a szent ceremóniák végrehajtásánál. Itt volt fa és madár (az *auspiciumokhoz*). Innen ered a tűz és víz későbbi nagy jelentősége is. A religio maga megkööttséget jelent (a *religiando*).¹ Az istenektől való félelem egyengeti a megszelídülést. Jupiter, mint hogy oka a család megalapításának, az ezzel járó birtoklások szentesítője is. A birtok tehát szintén isteni eredetű. Az atyák szigorát az imperativuszok igazolják, mert ezek, mint monoszillabák, kétségkívül e korból származnak. *Pl. es, sta, i, da, dic, fac, stb.* A néma ember csak indulatosan tudott hangot hallatni. Később a kiejtés mind könnyebbé válik s a spondaikus éneklést, mely mint kifejtettük, a hang útján való önkifejezés első formája, a daktilikus metrum váltja föl. Végül a jambus, mely előkészítője a prózának. A próza, mint tudjuk, kezdetben numerikus s majdnem olyan metrikus törvényei vannak, mint a versnek (Cicero). A próza racionális fogalmakat használ, költői meta-

¹ II, 96.

forák és metonimiák helyett. Hogy a vers a nyelv kezdete, ezt a sibillák verses jóslata is igazolja. (Versus Saturnius.) Hogy a törvény és jog Istentől származik, ezt Jupiter neve fejezi ki leginkább (Jous, Jovis, Jus). A barbár korban gyakoriak a diftongusok. A görög és francia nyelvek ezt a barbár sajátságot megőrizték, még pedig azért, mert nem olyan egyenletesen s szabályosan fejlődtek, mint a latin, hanem ugrásokkal. Mindkét nyelvet időelőtt használták a filozófiai fogalmak kifejezésére s így éretlenül, kiforratlanul maradtak.¹ Viszont éppen e befejezetlenségnek köszönik finomságukat, színességüket, ami a barbarizmus költői erejére vall.

Vico csupa ötlet, csupa villanás. Mindenre kiterjed figyelme anélkül, hogy ezeket kora tudományos aparátusával egyáltalán igazolhatta volna. Croce jól mondja: *Etimologie immaginose, interpretazioni mitologiche arrischiare e infondate, scambî di nomi e tempi, esagerazioni di fatti citazioni fallaci s'incontrano a ogni passo nelle sue pagine...*² Minden föl-tűnik neki s mindent rendszerébe foglal, ha tévesen is. Föl-sorolni is lehetetlen minden gondolatát.

A heroikus kor, mellyel Vico legtöbbet foglalkozik, az arisztokratikus urálommal kezdődik. Az isteni kor atyái a Jupiter által szentesített birtokokkal mind hatalmasabbakká válnak és azokat is családjaikba olvasszják, kik segítséget kérni menekülnék hozzájuk. Ez utóbbiakból lesz a plebs. Ők azok a földönfutók, kik éppen az atyák támogatásával jutnak emberi mivoltuk magasabb fokára. Az Atya velük is ép oly szigorú, mint gyermekeivel és asszonyával. A pater a famulus fölött is élet-halál jogot gyakorol. Midőn a plebs föllázad, az atyák szövetkeznek s hogy elcsittítsák az egyre szaporodó tömeget, földet adnak nekik (középkorban feudumokat). Az egymást segítő atyák, akik gyűlölik a lázongó népet, megalapítói az arisztokratikus államnak, melyben polgári szabadságot csak a nemesek (patres, nobiles) élveznek. A szigorú disciplina arra való, hogy a félig vad embertömeg külső fenytések segítségével váljék békésebbé s hogy megértse a közjót (ben comune). Így a gondviselés megint rávezeti az embereket arra, hogy amint a családnak, úgy a városnak is az Istenfélelem, vagyis a vallás az alapja ... la ... Religione è la prima fundamental base delle

¹ ... per tal immaturo passaggio dalla barbarie alle Scienze più soffici, la Francese restonne una lingua delicatissima; talchè di tutte le viventi sembra avere restituito a' nostri tempi l'Atticismo de' Greci; e più, ch'ogni altra, è buona a ragionar delle Scienze, come la Greca: e come a' Greci, così a' Francesi restarono tanti dittonghi; che sono proprj di lingua barbare dura ancor e difficile a comporre le consonanti con le vocali. S. N. I. 157.

² I. N. 153.

Repubbliche: indi dalla Religione furon fermi nelle prime terre vacue ch'essi primi di tutt'altri occuparono: la qual occupazione è la fonte di tutti dominj.¹

A vallás teszi lehetővé, hogy a házasságban éljenek, a házasság viszont a család alapja, ez pedig a feudális társadalmi berendezkedést eredményezi. A király a legerősebb, a leghatalmasabb atya. Nem monarcha, mert a többi pater ellenőrzi ténykedéseit. A *senatus* az atyák soraiból kerül ki. A *patria* szó is az atyák érdekeit fejezi ki. (res patrum) A haza az atyák földje, mert a plebs nem számít. A király (regere = irányítani, fönttartani) csak a hatalmasok hozzájárulásával kormányozhat, ahogy Zeusz is kénytelen meghallgatni az Istenek tanácsát. Ugyanígy volt ez a középkor barbárságában is. (primus inter pares.) Mindenki király a maga territoriumán. Homeros a hősoket királyoknak nevezi s a Genesisben is Ézsau leszármazottjai, mint királyok szerepelnek.² A római királyság nem monarchia, hanem arisztokratikus köztársaság.

A házasság mindvégig ünnepélyes marad, még pedig három körülmény következtében. Elsősorban is a házasságot a kedvező auspiciumtól teszik függővé, ami isteni eredetere utal (consortes, prender sorte) s a nőt mintegy a férfi mellé rendeli. Másodszor a nő lefátyolozva az ősi szegyent fejezi ki (nuptiae a nubendo). Ugyanez történt a középkorban is, mikor megkülönböztették a *donne-velate*-t a *vergini in capillo*-tól. Harmadszor pedig a férfi színtelt erőszakossága, mellyel a nőt mintegy etrabolja, arra az időre emlékeztet, mikor még ily módon vitte magával a nőt védett barlangjába. A nő ezért a férfi tulajdona (leánya) és saját gyermekeinek nővére. (Juno Jupiter nővére és felesége is.) A testvérházasság gyakori e korban.

A házasságnak ez az ünnepélyessége adja meg jogosságát. Vénus kezdetben a szemérem szimbolumaként szerepel s csak a későbbi korok effeminált költői rontják meg ősi tisztaságát obscenitásokkal. Az isteni kor embere nyers, durva, de tiszta és erényes. Ugyanilyen kezdetben a hősi korok fia is. *Heros*, *Eros*, *Hera* és *Hereditas* arra a nemes, égi szerelemre engednek következtetni, melyből a héroszok származtak. Amint-hogy Himeneus is Uranos fia. *Herakles* (= Hera dicsősége) az erények ősalakja. Hogy e korban nem volt semmiféle anarchia, mint azt sok tudós gondolja: s hogy nem cselekedtek tetszésük szerint azt a *juvat* szó is bizonyítja, mely szépet és jót jelent. Az lehet csak a szép és jó, ami megengedett, ami használ.

A babonás hitben gyökerezik az emberáldozatok kegyetlensége is. Ez nem a feniciaiktól származik, mert ezt minden nép kultiválta, függetlenül a többiek hatásától. Az atya, aki rendelkezik családjá felett, a haragvó Istent így engeszteli ki.

¹ S. N. II. 191.

² S. N. II. 157.

Az atyák vagy nemesek a hegyeken laktak s így itt létesültek az első várak, városok. (Középkorban a *Castellok*). Ezt mutatják az ilyen kifejezések is: *summo loco, illustri loco nati*. A plebsre vonatkozólag viszont így módosították a fenti-eket: *imo loco, obscuro loco nati*.¹

A háborúk is vallási eredetűek, amennyiben mindig az Istenek hozzájárulását kérik. Amelyik nép győz, annak van Istene, a vesztes istentelen, tehát méltó a rabszolgasorsra. De oka a háborúnak az a körülmény is, hogy e kor az idegenben és vendégben ellenséget látott. Ilyen vendégek voltak azok, akik először menekültek az atyához, hogy segítséget kérjenek tőlük s minthogy a vendégekből alakult plebs állandóan szembenállt a kizsákmányoló, hatalmaskodó nemességgel, az atyák gyűlölték a plebest s így minden idegent.

A rablást különben nem tartották bűnnek s a heroszok büszkék voltak arra, ha rablóknak nevezték őket. Solon törvényeivel a társadalmat nem óvta a rablásoktól, Platon és Aristoteles a fosztogatást a vadászat egyik nemének tartották. Ugyanígy a germánok (Caesar szerint), mint hadi erényt gyakorolták.² E fölfogás világossá válik, ha elgondoljuk Achilles érényeit, aki a hősök hőse. Achilles önző, dicsőségszomjas, bosszúálló, olyan akire ma azt mondanók: *non si faccia passare la mosca per innanzi alla punta del naso*³. De ugyanilyenek a visszatért barbárság lovagjai, párbajhősei is. A legkisebb sértést kegyetlenül torolják meg. A pártaiak leginkább őrizték meg a görögség heorikus szellemét. Gyermeküket korbácsokkal nevelték s ezek nem egyszer estek össze holtan, mert nem bírták tovább az ütleteget. A rómaiak hasonlóképpen irtottak minden finomságot, minden érzelmességet. Ezt szolgálják a versenyek s errevaló a sportolás is. Halálmegvetésről tanúskodnak a háborúk is, melyek azért olyan véresek, mert okuk vallási. Istenért verekszenek.

Vico sohsem lát elszigetelt személyeket és eseményeket. Szemében ezek mindig kapcsolatban vannak vagy a múlttal, vagy a társadalommal, melynek tagjai. S ahogy az első barbárságnak meg van a középkori megfelelője, úgy meg van egyes személyeknek is: Dante ugyanaz, mint Homeros, a *pater* utódai a *bárók*, stb. Minthogy a nemzetek egy ideális történelmen haladnak végig, kell, hogy egyes emberek missziója is hasonló legyen. Ily módon fejtí ki, hogy Dante épügy legfőbb kifejezője a poetikus, barbár középkornak, mint Homeros a sajátjának. (Igaz ugyan, hogy Dante történelmi személy, Homeros pedig csak fogalom — Vico szerint).

E viszonyok megállapításánál kritika helyett sokszor merő

¹ S. N. II. 113.

² S. N. II. 198.

³ S. N. II. 219.

illúzió vezeti Vico szellemét s az élet sokféleségét majdnem racionalista módon igyekszik rendszerébe erőszakolni. Ami ellen fellázad, abba maga is sokszor beleesik. A *De antiquissima*-ban a latin szavak etimológiájából próbálja levezetni azt az itáliai metafizikát, mely az ő *verum* és *factum* elvével meg-egyezik.¹ Nagyon következetes akar lenni s túlságosan logikus folyamatnak érzi a történelmet. Erre vall az is, hogy mindent, amit a szellem termel, összefüggésbe tud hozni a történelem szükségyszerűségével. A mithos a primitív nép tudománya s a mondák a kezdetleges stádiumban levő emberek első szociális küzdelmeit tárják fel. A mithos őszinte és igaz. Sikamlóssággal csak a későbbi kor tűzdelte teli. Hiszen nem is lehetséges, hogy az erdők és hegytetők zordon fia hálószo-ba-titkokról fecseljen. De fontos Vico szemében a sok töredék, rom épület-maradvány, azonkívül a közmondás is. Szellemében minden rendszere szerint igazodik el s így jut el odáig, hogy egyes jól ismert népek történetéből következtet az ismeretlenebbekére.

Ilyen esetekben bárhogyan is szem előtt tartja a körülmények s a faji sajátosságok determináló hatását, valahogy csak történelemellenessé válik szemlélete. A fejlődési törvényt amit leszögez, bármennyire plauzibilis is, nem erőltethető minden népre s minden korra a természettudományos törvények föltétlen érvényével.

Vico egyoldalúságának oka az, hogy még teljesen a reneszánsz Róma-istenítő szellemében él. Róma az ideális fejlődés prototipusa,² s amely náció kibillen az előreszántott kerékvágásból, az rendellenes vagy rendkívüli körülmények

¹ Croce; I. m. 158.

² V. Picoli hat periodusra osztja az ideális történelmet:

- I. P. Az érzés barbarizmusa. Az emberi élet vad állapotban (Poli-fémosz).
- II. P. Átmenet a vad állapotról a társadalmi életbe. Arisztokratikus uralom monarchikus formában. (Achilles-Romulus.) Társadalmi célok: Szükség és haszon.
- III. P. Arisztokratikus köztársaság (Aristides-Scipio).
- IV. P. Demokratikus monarchia (Nagy Sándor—J. Caesar). Társadalmi cél: kényelem.
A parabola csúcsa.
- V. P. A demokratikus monarchia hanyatlása (Caligula, Nero, Domitianus). Társadalmi cél: gyönyör, fényűzés.
- VI. P. A reflexió barbarizmusa. A parabola vége és egy új történelmi fejlődés kezdete. (V. Picoli: Vico. I Maestri del Pensiero. Ed. Athena. Milano, 1925.35.

áldozata.¹ Bármennyire vívmány is egy ilyen rendszer felépítése, igazolása, Vico elfogult a klasszikusokkal szemben, amikor minden lehető emberkibontakozást az antiquitás jól átvizsgált modeljére húz. Ferrari mondja: . . . egli era tanto cinquecentista, che non vedeva nessuna ispirazione al di fuori di Omero, che non compendeva Dante se non per mezzo d'Omero . . . fuori della barbarie, nessuna poesia per lui, nessuna ispirazione . . . egli era cinquecentista, imitava gli antichi, per lui Milton e Shakespeare non esistevano . . .² Áttanúlmányozta a rómaiak fejlődését, a kormányzatok módosulásait s ezekből egyetemes érvényű törvényeket absztrahált. Így lett az államformák egymásutáni sémája a következő: *monarchikus családí állapot, arisztokratikus köztársaság és népi köztársaság*. Ez utóbbi szintén monarchikussá válik s így éri el fejlődésének csúcspontját (hiszen Augustus volt a példakép!). Ez utóbbi monarchia tisztán demokratikus, annál is inkább, mert az uralkodó alattvalói saját érdekében igyekszik egyenlőkké tenni. Vico a monarchiát tartja a legfejlettebb s így az emberi természethez legméltóbb kormányformának . . . le *Monarchie* sono le più conformi all'*Umana Natura*.³

Az arisztokratikus államnak három sajátosága van: és pedig a határ, a rend s a törvények szigorú megőrzése. A határ nem hódítások biztosítása, bekeretezése, hanem a családok természetes elkülönülésének vallásilag szentesített jele. A Polifémoszok, kik barlangjaikban éltek családjaikkal, nem törődtek a más dolgával, de minthogy saját isteni eredetükben feltétlen hittek, a hozzájuk tartozó földet is megvédték. Ezért voltak a városok is kezdetben egymás elkeseredett ellenségei.

Az arisztokráciával szemben áll a nép, mely addig küzd jogaiért, míg végre felülkerekedik. Az optimaták nagy birtokokon alapuló tekintélye a vezetők, gyámok tekintélyévé alakul. Az atyák hatalma a *tutor* kezébe kerül s mert a nép nem tudja kormányozni önmagát (*essendo di debole consiglio pubb-*

¹ Eltérő a rómaiak történetétől Capna, Carthago és Numancia. Az első a klíma enyhessége és a Campagna termékenysége miatt, a második az afrikai éberség s a tengeri kereskedelem gyors kifejlődése miatt fejlődik lassabban, illetve gyorsabban, a harmadik pedig megfőrik pályáján, minthogy Róma leigázta első heroizmusa korában. S. N. III. 138.

² M. Parma idézi Ferari: *Opere di Vico* ből. 76.

³ Hasonlóképpen Dante is, aki még hisz a császár világalakulásában, a monarchiát tartja a legszabadabb államformának. *Machia-velli* szerint is a legkiegyensúlyozottabb kormányzat az egyeduralom. *Cardanus* politikai eszményképe az olyan állam, mely a hódítás után nagy hatalomra tesz szert. *Marsilius* a törvények által korlátozott monarchiát ajánlja. De ugyanezt vallja később *Rousseau* is, bár neki a demokratikus köztársaság az államideálja.

lico) e vezetők intézkednek az előző arisztokratikus kormányzás analogiájára — csakhogy népi alapon. A gyámok azonban félrevezetik a népet, saját hatalmuk gyarapítására használják fel befolyásukat s így jönnek létre a pártok, a polgárháborúk, melyek aztán monarchiához vezetnek. A monarchia a legdemokratikusabb államforma, mert az államfő letöri a hatalmaskodókat s mindenki jólétét azzal igyekszik előmozdítani, hogy mindenki számára lehetővé teszi természetes szabadsága érvényesítését. Így privilégiumokban is csak egyes kiváló személyek részesülnek.¹

Az államformák e fejlődését Vico számokkal is be akarja igazolni. Először van az *egy* (családapa), aztán a *kevesek* (arisztokrácia), majd a *sok* és a *mind* (népi köztársaság), végül uja az *egy* (monarchia).

Vico támadja *Bođint*, aki szerint először volt a monarchia, aztán a tyrannis, majd a szabadköztársaság s végül az arisztokrácia. Vico szerint azonban a családból, mely összejtje a társadalomnak, nem lehet mindjárt monarchia. A Polifémoszok inkább ölteek, mintsemhogy elviseljék az egyenlőtleniséget.²

Ugyancsak ennek megfelelő három fázison megy keresztül a büntetés is. Kezdetben szigorú és kegyetlen (Polifémosz). Az arisztokratikus köztársaságban hasonló (Perseus). A visszatért barbárkorban is csak a halálos ítélet volt rendes büntetés (pene ordinarie). Ugyanígy Spárta, Róma sem kíméletesebbek. A XII. táblás törvény eleven elégetésre ítéli azokat, kik felgyujtják egymás buzáját, Tarpeus-sziklájáról dobták le azokat, kik hamisan tanúskodtak s élve darabolták fel az adósokat.³ Az emberi kor azoban már enyhébb, szelídebb. A sokaság uralkodik s mert gyöngébbek a régi heroszoknál, hajlamosak a részvétre s az igazságosságra s azt a Horatiust, aki megölte nővérét, mert sírni látta őt, a hőst, felmentették „magis admiratione virtutis, quam iure causae”.

Az isteni és hősi kor törvényei nem vonatkoztak magán-sérelemek megtorlására (non avevano leggi da emendar i torti,

¹ S. N. III. 94. A monarchia előnyet fejt ki így is: ... nelle Repubbliche libere tutti guardano a'loro privati interessi: a'quali fanno servire le loro pubbliche armi in eccidio delle loro nazioni; perchè si conservin le nazioni, vi surge un solo, come tra'Romani un Augusto; che con la forza dell'armi richiami a sè tutte le cure pubbliche, e lasci, a'soggetti curarsi le loro cose private; e tale e tante cure abbiamo delle pubbliche, quale quanta il Monarca lor ne permette e così si salvino i popoli, ch'anderebbero altrimenti a distruggersi. S. N. III. 93.

² S. N. III. 95.

³ S. N. III. 101.

e punire l' offese). Ezért volt szükség a párbajra. Kezdetben a háborúk is személyes „affairek”. (Horatiusok és Curatiusok, Paris és Menelaos). A nép nézi a viaskodást (popoli spettatori) s a párbaj kimenetele szabja meg magatartását és határozatát (görögök, trójaiak). A rómaiaknál gyakori a *duello 'n tutto*, ahol néhányan küzdenek az egész népért. A győzelem isteni végzés, tehát a harcot nem folytathatják s így nem követ háború háborút. A vesztes istentelen. A középkorban ugyanígy, bármennyire igaza is volt a legyőzöttnek, jobbját kegyetlenül levágták.

E korra jellemző a szavak és formulák szigorú betartása is (religio verborum). *Qui cadit virgula, causa cadit*. A forma s a külsőséges szertartás, mely a heroikus ítélkezésnek szükség-szerű velejárója, a néma nyelv csökevénye s minthogy a jelbeszéd az isteni-kor nyelve, a törvényeknek éppen ez a merev formalizmus ad föltétlen tekintélyt. E formulák miatt nem érvényesülhet a személyes érdekhajhászás s így a törvény tényleg megfélemezte a különben nyers, önző népet. Ugyaneire vezeti az eskü szentsége is. (Juno is esküszik Jupiternek, stb.) A kimondott szó megmásíthatatlan s aki megszegi esküjét, kegyetlenül bűnhődik. Karthágot azért dúlják fel a rómaiak, mert felszólításuk ellenére sem hagyják el a várost, hanem szembeszállnak velük s így megszegik a béke törvényét. Karthago ekkor különben is túl volt már a heroizmus korán, ami az afrikai éles észnek s a tengeri kereskedelem fejlődés-gyorsító szerepének tudható be¹. A középkorban III. Konrád esete igazolja az eskü szentségét. Ő ugyanis, miután Weinsberg előtt kiadta parancsát katonáinak, hogy a városban mindenkit öljenek le, kivéve a nőket, akik viszont annyi teherrel távozhatnak városuk falai közül, amennyit éppen elbírnak, tehetetlenül nézte, mint cipelték a kegyelmet nyert nők férjeiket hátukon. Szava kötötte. E barbár korban a *certum* a fontos és nem a *verum*.

Az emberi kor ítélkezései a lelkiismereten, az intelligencián alapszanak. Bizalom és nyíltság a népi köztársaságban, kegyesség és nagylelkűség a monarchiában. A monarchia különben, minthogy felette áll a törvényeknek egyedül Istennek és lelkiismeretének van alárendelve.

Háromfajta a jogtudomány is: Az első a *Teologia Mistica*, mely az isteni beszéd tudománya, a divináció, az isteni misztérium megfejtése. Ennek művelői a teologus költők, kik a pogányság első bölcséi. Ennek a jognak lényege az ünnepléesség, külsőség. A teologus költők közvetítik az Isten akara-

¹ I Cartaginesi non s' aquetarono alla legge della pace data lor da' Romani, ch' essi non avevano inteso nel paffeggiarla, perchè anzi tempo divenuti erano intelligenti fra per l'acutezza Africana, e per la negoziazione marittima, per la quale si fanno più scorte le nazioni. S. N. III. 68.

tát, innen *interpretari*, ami annyi, mint *interpatrari*, vagyis „entrare in essi Padri,” akik szintén Istenek voltak.

A heroikus jogtudomány az óvakodásnak, a szavak skrupulózus használatának tudománya. A római jog e szóban csúcsonylik ki: *cavere*. A középkori doktorok szakértelme szerződéses és megállapodások minuciózus, precíz összeállításában, esetleg kibúvók keresésében merül ki.

Az emberi kor az igazságot kutatja (*verum*) még pedig nem formák és hagyományok segítségével, hanem a ráció fénye mellett. Ez a jog tényeket állapít meg s magasabb szempontból ítélkezik fölöttük.

De ugyanígy háromféle minden, mert a kulturák is három természetből fakadnak . . . sono tre Sette de' Tempi : delle quali la prima fu de' Tempi Religiosi, che si celebrò sotto i Governi Divini, la seconda de' puntigliosi, come di Achille ch' a Tempi barbari ritornati fu quella de' Duellisti : la terza de' Tempi Civili, ovvero modesti, ne' Tempi del Diritto Naturale delle genti . . . (S. N. III. 70.) S e korok nem keverődhetnek, aminthogy az államformák sem olvadhatnak össze önkényesen. Az átalakulás lassan megy végbe, még pedig oly módon, hogy az új, születendő állapot tartalma anélkül, hogy a neki megfelelő formát öltene fel, az előző fázisba szívódik föl észrevétlenül s csak akkor jut el a teljes kifejléshez, ha túlsúlyba jutván az elsővel szemben, formailag is átveszi a hegemoniát.¹

Ha össze kellene foglalnunk e vicói korokat, akkor így is kifejezhetnők : Az első két kulturperiódus az érzés, a harmadik az értelem jegyében fogan meg. Az érzés kezdetben babonás, szarnoki képzelgésekre ad okot, később enyhül az Istentől való függés rettegése s föloldódik a fantázia, az ismeretlen világ ismert képzeletekkel való benépesítésének mámorában. Az ember maga is tüneményessé válik, költői lelkének túlzásában s így dicsőülnek héroszokká az erősek, a nemesek. Él a nap, a hold, a világ : a heroikus kor gyermeki embere első eszmélésében saját szokásait, vágyait szórja szét szűk látáskörében. Az értelem, a ráció mindent vizsgálat tárgyává tesz, kerüli az érzelmek túltengését, objektivitásra, az igazság megállapítására törekszik.

Ez a három kor az ember életében is ugyanilyen. Gyerekkor, ifjúkor s férfikor. *Giordano Bruno* hasonló fejlődésfolyamatra gondol, amikor azt állítja, hogy az alsófokú értelem sok dolgot csak sok képzet, hasonlat és kép által képes meg-

¹ Ma per non tralasciare punto di dubbio d'intorno a tal naturale successione di Stati Politici, o sien Civili, secondo questa ritoverassi, le Repubbliche mescolarsi naturalmente, non già di forme, che sarebbero mostri, ma di forme seconde mescolate coi governi delle primiere . . . cangiandosi gli uomini, ritengono per qualche tempo l'impressione del loro vezzo primiero. S. N. III. 90.

érteni, a magasabb fokúak kevés képzet segédelmével, a legmagasabb fokon állók tökéletesen megértik a dolgokat, legkevesebb képzet segítségével, az ósértelmiség megérti az egészet a legtökéletesebben egy szemléletben.¹ Hogy valóban érzékelhető konkrétumokon épül fel a primitív nép kultúrája s ennek következtében nyelve is, azt Vico etimológiai levezetésekkel igazolja.² De a konkretizmus állapotáról ma már vita nélkül beszélünk. A konkrétumok később szimbólumokká váltak. (pl. a mancipációnál a fiktív csomó arra emlékeztet, hogy Jupiter is megkötötte a gigászokat s hogy ezek ugyanígy láncolták magukhoz a plebsét). A szimbólum lassan elvesztette jelentőségét s üres formává vált. Ez ellen kellett föllázadnia az észnek.

Az eddigiekből látjuk, hogy Vico mindennek megadja fontosságát, mert hiszen az egységes folyamatban, mely a Gondviselés oltalma alatt áll, a leggonoszabb cselekedet vagy rendelkezés is sorsdöntő lehet. A Gondviselés bölcseségének következménye, hogy a törvények kegyetlenek és szigorúak, mert enélkül a primitív ember sohasem szeledült volna meg. A Gondviselés kegye, hogy az ember kezdetleges ismereteit fantáziájával pótolja s így tudatlanul is megtalálja helyét a világban. A Gondviselés e szerint nem ragaszkodik valami keresztény erkölcshez s nem egyoldalú az események irányításában. A Gondviselés benne él az emberben, még pedig a fejlődés törvényeinek megfelelően s szerepe csupán annyi, hogy az emberi mi voltot fejlődési stádiumához mérten juttassa érvényre. A primitív légyen tökéletesen primitív, annál is inkább, mert ha ebben eléri a tetőfokot, tovább kell haladnia a következő periódus-állomás felé. A vicoi Gondviselés tehát immanens³ s így fölfogása etikailag is sokban különbözik kortársaiétól.

¹ Damanovski: I. mt 337.

² pl. *U s u c a p i o* annyi mint „*capio con vero uso*“, ahol az *usus possessio*t jelent. A *possessio* viszont *porro sessio*; ami ülést (*atto di sedere*) fejez ki s ezért mondják a latinok *sedes*nek a birtokot. Konkrétummal fejezik ki. S; N. III, 105.

³ La *Providenza divina*, di cui parla Vico, non è dunque quella trascendente, e che opera per miracoli e rivelazioni, ma l'ordinaria o immanente, che trasse a poco a poco le nazioni gentili — ossia tutta l'umanità, con la singolare eccezione degli Ebrei, — dallo stato ferino al civile. Croce: *Intorno all' Etica di G. B. Vico*. La *Critica*. Riv. Napoli. VI, fasc. I, 74.

VII.

Vico etikája

Akikkel Vico sok tekintetben egyetért, ha etikailag nem is s akikről általában csak így emlékezik meg: „i tre Principi de' dritto natural delle genti”, azok a természetjog jólismert úttörői. Az első *Grotius Hugó*, a *De iure belli et pacis* (1625.) szerzője a második *Selden János*, aki amilyen híres és ünnepeelt volt korábban, olyan kevésbé olvasott ma (főműve: *De iure naturali et gentium iuxta disciplinam Hebraeorum*, 1640), a harmadik pedig *Pufendorf Sámuel*, a *De iure natural et gentium* (1672.) főúri írója. Vico e három jogfilozófust az emberi társadalom elmélyült vizsgálatáért becsüli elsősorban s bár többé-kevésbé túlfejlödi őket azzal, hogy a jogot is historiatilag igyekszik megalapozni, a természetes, ősi jog kutatásában s a morál emberi gyökereinek feltárásában megegyezik velük. Ami szétkülöníti őket, az éppen a Gondviselésről alkotott megszóló véleményük, tehát etikum.

Tudjuk, hogy *Machiavelli*, *Hobbes*, *Spinoza*, *Bayle*, *Locke*, akik Vico ellénlábasainak is nevezhetők, váratlan, isteni beavatkozások kizárásával iparkodtak tudományt konstruálni az újkori ember számára s hogy így objektív társadalmi kutatásaik eredményeit is a Gondviselés elismerésétől függetlenül igyekeztek leszögezni; hiszen ez utóbbinak egyszerű létezését is kénytelenek voltak sok esetben kétségbevonni. A skepszis megindult útján s most már semmi sem tartóztathatta föl. Vico természetesen szembehelyezkedik velük s *Epikuros* vagy *Zenon* mellé sorakoztatja őket, főként pedig az ellen filippikázik, hogy a föntiek elfordulván az isteni Gondviselés hitének egyetlen komoly erkölcsi fundamentumától, vagy a szükségét vagy pedig a felelmet avatják etikai rendszerük kiinduló pontjává.¹ Ezzel a materialista epikureisták s a fatalista sztoikusok sorsára jutnak, akik, minthogy Istent megfosztják

¹ Un Vico teologizzante, un Vico agnostico, perfino un Vico immaginoso inventore di romanzi cosmologici e fisici, si trova qua e là; ma un Vico materialista non si trova in nessuna parte dell'opera sua. Croce: I, m. 143. vagy: Di Nessuna dotrina filosofica ebbe tanto terrore, e contro nessuna polemizzò con tanta frequenza quanto contro il panteismo. . . . I, m. 137. Vico a sztoikusokat antik spinozistáknak nevezi.

szabadságától, lehetetlené teszik a morális cselekedet gondolatát is. Epikuros a véletlennek, Zenon a fatumnak rendel mindent alá s így semmiben sem különbözik tőlük Hobbes, aki miután az embert nem önmagában, hanem a társadalomban szemléli, arra a megállapodásra jut, hogy minden cselekedet alapja a félelem s hogy az egyén igazi irányítója az önfenntartási ösztön. Vico, aki leginkább éppen a materializmust támadja, Cicero felfogását helyesli, mert ez a Gondviselést ismeri el az emberi dolgok egyedüli kormányzójául. A római jognak is e hit az alapja, tehát a Hobbes, Bayle és Spinoza követői, akik támadják a kereszténység dogmáit, lerombolnák az egész emberi társadalmat, ha módjukba állana.¹

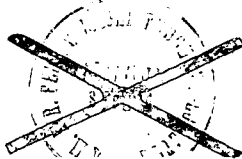
Az előző jogfilozófusok e szempontból szintén nem egyeztethetők össze Vicoval. Grotius ugyan nem tagadja a Gondviselést, rendszerét azonban mégis úgy építi fel, hogy az az Isten ismeret nélkül is helytálló legyen. Pufendorf pedig majdnem epikurosi merészséggel állítja, hogy Isten az embert minden segítség és gondoskodás nélkül hagyta magára a világban. Ha e két filozófus mellőzi, akkor Selden túlbecsüli a Gondviselést. Szerinte csak kinyilatkoztatott morál létezik s minthogy Isten csupán a zsidókkal volt személyes kapcsolatban, minden, ami moralitás, a zsidók révén terjedt el.

Vico valamennyinek ellenszegül. Grotius szerinte önkényesen hagyja figyelmen kívül,² Pufendorf félreismeri, Selden pedig a kelletnél is nagyobb fontosságot tulajdonít az isteni Gondviselésnek. Selden *Deus ex machina*-t csinál belőle s egy pillanattig sem iparkodik összeegyeztetni az isteni bölcseséget az emberi észszel. Így egyik filozófus sem értheti meg igazán a jogot s a törvényt.

Amit Vico szinte állandóan hangsúlyoz a Scienza Nuovában, az ebbe a mondatba sűrítendő: Az ember a Gondviselés kegye nélkül sohasem emelkedett volna az állat színvonala fölé. Hiszen mint tudjuk, a zsidók kivételével az emberek *stato ferino*-ban éltek s így az égiek közbenjárása nélkül alig eszmélhettek volna magasabb missziójuk tudatára, hogy átvergődve a Polifémoszok, majd az Achillesek periódusát végül a Sokratések, Aristidések és Scipiok emberségéhez emelkedjenek. Kellott valami titkos hatalomnak közreműködnie, hogy az Istenség eszméje, mit ráruháztak minden méltatlan tárgyra, megtisztuljon s a durva, nyers természet beletörődvén a rendbe, végül is alkalmas legyen egy tiszta élet megalapozására. Vico a vallást emeli piedesztálra s belőle származtat le minden szociális megmozdulást. A vallás, az Isten-eszme gyökere a kul-

¹ Croce: Intorno stb. U. o. 72.

² Grotius arminianus volt (remonstrans) s így a föltétlen predestinációt valló gomaristákkal ellentétben azt vallotta, hogy ember üdvözülése saját akaratától függ.

turának s így az ember erkölcsi mivoltának is. A félelem az Istentől való félelem, a szemérem Isten előtt való szégyenkezés. Az ősemler, miután a villámlást meghallotta, megérezte, hogy van valaki, aki felette áll, aki hatalmasabb nála s így ha jó, érte jó, s ha barlangba menekül asszonyával, Isten elől igyekszik mekekülni. Vicóban tehát Isten és társadalom, hit és kultúra, religio és morál identikus fogalmak.

Lehet, hogy Vico konzervatívnek, sőt bigottnak tünik fel azok szemében, akik e kort épen lázadásáért értékelik s ha átgondoljuk azt a nagy küzdelmet, amit a szabad gondolat folytatott a makacs dogmatizmus ellen, akkor ő e szempontból talán maradnak is bélyegezhető. Néha szinte kétségbeesetten ragaszkodott vallásos meggyőződéséhez s ez nem egyszerű naív, erőltetett elméletek elgondolására kényszerítette.¹ Benne a gondolkodó s a hívő keresztény, az újító forradalmár s a tradíciók áhitatos őre viaskodik s így természetesen is, hogy csak legritkább esetekben sikerül lelke e furcsa költősségét egyensúlyba hoznia. Az embert tulajdonképen ő is magára hagyva helyezi el a világban s nem is teszi függővé cselekedeteit egy állandó isteni felügyeletől, ő az ember fogalmát úgy alakítja ki, hogy ebben szükségképen benne kell lennie a Gondviselés fogalmának is. Az ember Istentől elválaszthatatlan, tehát felesleges a Gondviselést az emberen kívül elképzélni, a Gondviselés adottság, velejáró, lényeg vagy nevezzük bárhogyan, az ember életének irányítója. Így az ő etikai felfogása is relativisztikussá válik. A cél a tökéletesedés vagy a fejlődési pálya befutása. A cselekedeteket tehát mindig az szerint a periódus szerint kell megítélnünk, amelyben azt történetesen végrehajtották. Achiles kegyetlensége erkölcsileg jó, mert csak ily módon viheti korát előbbre. A *fortissimi* és *optimi* identikus terminusok.² A heroikus kor erőszakos hősei etikailag is a legjobbak, mert ilyeneknek kell lenniök, hogy koruk erkölcsi felfogásának eleget tegyenek. Ilyenformán nem csoda, ha a róla kialakult nézetek a legellentétebbek. Korában, de főként a század vége felé egyesek benne látták a katolikus filozófus prototipusát, aki héroszi munkával igyekezett kiegyenlíteni a legkirívóbb ellenmondásokat, melyek a racionalizmus és az orthodoxia között felmerülhettek, sokan viszont azzal vádolták,

¹ Itt elég csak a szent s a világi história összeegyeztetésére gondolnunk. Croce ezekről így ír: Tale . . . è la bizzarra costruzione, fatta dal Vico, dei cominciamenti della storia umana sulla terra, messi in armonia coi racconti della storia sacra e di essa si sarebbe riso o sorriso meno, se si fosse guardato alla tragedia che è sotto quella comedia, alla tormentosa coscienza del credente che, lottando col pensatore, cerca rifugio in quelle stravaganze. I. m. 149.

² Croce: I. m. 100.

hogy stílusa homályosságával épen az egyházi cenzurát akarta félrevezetni s hogy Vico tulajdonképen antikatólikus.¹

Hogy Vico tényleg hitű katólikus volt az ma már kétségtelen. Jelleme, élete alig lehetne összeegyeztethető egy ilyen meglehetősen inferiorisnak látszó csselfogással. Hogy tényleg az egyháznak adta az elsőséget minden szempontból, azt mutatja az is, hogy összeütközésbe jutva a természetes evolúció gondolatával, elismerte a természetfölötti revelációt s Istent választott népéül a zsidót ismerte el, s hogy a fejlődés csúcására a kereszténységet emelte. Im lichte des chrisstlichen Glaubens erkennen wir die Wahrheit . . .² Hogy hitt-e a kereszténység túlfejlődésében, azt nehéz volna eldönteni. Mindenestre azt tudta, hogy a szellem nem nyugszik meg s miután feltornászta magát a tökélelenség ormára, új zuhanással vesz lendületet szédítőbb hegytetők meghódításához. Ha volt egy visszaesés (ricorso) akkor többnek is kell lennie, ha nem akarjuk megállítani az életet s az időt, ha van ritmus az emberi történések balladáijában. akkor lesz is. Hogy Vico végig gondolta-e saját elméletét s eljutott-e a végső konklúzióig, azt alig hisszük. De hogy megsejtette mindazt, amit a fejlődés gondolatának föltevése eredményezhet, azt nagyvonalú szelleme s maga az Új Tudomány igazolja leginkább. Lehet, hogy visszaretent az utolsó szó kimondásától, mely nem lehetett volna más, mint éppen az általa püesztálra emelt kereszténység detronizálása, a krisztusi tanok időtlenségében való kétség, mely menthetetlenül bekövetkezett volna nála is, ha számolva a periodikus fejlődéssel, a vallását is a történelmi kategóriák közé sorozza. Erre azonban talán nem is mert gondolni. Sokkal mélyebben belé gyökereztek a tradíciók, mintsemhogy eddig sodortassa magát nyugtalan zsenijével.

A kor, melyben élt, ököf adhatott volna arra is, hogy kényszerű megalkuvással hamisítsa meg tanai tisztaságát. Tudjuk, hogy e század a lázadás s az üldözés százada volt s hogy alig 50 esztendővel Vico születése előtt G. Bruno még máglyahalállal lakolt hivallásáért. De hányan bűnhődtek előtte is utána is?! *Campanella* elmondja, hogy ötvenszer volt fogóságban, hétszer pedig kivallatásra kárhoztatva, mert másképpen mert gondolkozni, mint azok, kiknek a hatalom volt kezükben.³ 1624-ben a párisi parlament egy rendeletet bocsátott ki, mely a száműzetés büntetését mérte mindazokra, akik nyíltan mernék tételeiket Aristoteles ellen védeni; 1629-ben pedig

¹ . . . sorse la leggenda . . . che il Vico avesse di proposito e per accorgimento reso oscuro il suo libro per salvarsi dalla censure ecclesiastica. Croce: I. m. 289.

² Dr. K. Werner: Gianbattista Vico als philosoph und gelehrter Forscher. Wien, 1879. 41.

³ Lewes: A philosophia tört. magy. ford. Bánoczi J. II. 338.

a Sorbonne sürgető unszolására azt határozta, hogy Aristoteles elveinek ellent mondani annyi, mint az egyháznak ellentmondani¹. De nemcsak az egyház ilyen szigorú. *Castellio Sebestyénnek* menekülnie kellett Calvin hatalmi köréből, mert az Enekek énekét szerelmi költeménynek nyilvánította². Oxfordban mindazok a baccalaureatusok és szabadművészetek mesterei, kik Aristotelest híven nem követték, öt sillingnyi büntetés terhe alá estek minden egyes pontbeli eltérésükért vagy az *Organon* ellen elkövetett minden vétésükért³. A hatalom mindenbe beleavatkozik. A párisi parlament 1624-ben halálbüntetés terhe mellett tiltotta meg az atomizmus terjesztését. Még 1671-ben is szükségesnek tartja a francia király Aristoteles védelmét⁴. De jóval később is beleártja magát a kormány a filozófia problémáiba. 1752-ben az osztrák kormány megtiltja az alak és anyag, továbbá az abszolút járulékok metafizikai tárgyalását⁵.

Vico nem nyult e veszedelmes kérdésekhez. Az igazi történelmet függetlenítette a revelációtól, de meghagyta az isteni gondviselést. Mintha mindenkinek eleget akart volna tenni.

A reveláció nem tárgya a tudománynak, tehát Vico, aki tudományt akar adni, leszögezi ennek igazságát s tovább halad. A moralitást, mely alapja a társadalomnak nem vezeti le sem valami szerződésből, mely magas értelmi nivót tételez fel; de nem származtathatta az isteni kinyilatkoztatásból sem, ha nincs-meg magában az emberben a morális alap. Az emberi természet már eleve olyan, hogy bázisa lehet a moralitásnak. Ugyanígy az ősi jog sem volt valami okoskodás vagy vélekedés eredménye, hanem csak egy bizonyos közös érzése. mely Croce szerint: *non è un senso o un sentimento ma un giudizio, ed un giudizio poi senza riflessione*⁶. A filozófia nem lehet a morális élet úttörője, hiszen az első filozófusok előtt a morális élet hosszú sora pereg le. „E un senso irreflesso e prefilosofico”. A közös érzés finomodik aztán az értelem korszakában, még pedig a Gondviselés támogatásával, méltányosságon alapuló joggá és erkölccsé.

A vicói gondviselés az emberi szabadságot sem csökkenti. Az embernek van szabadakarata, de gyöngye ahhoz, hogy vad zsidóneit égi segítség nélkül érényekké magasztosítsa. E segítség lehet természetfeletti pl. a zsidóknál, akik Isten

¹ Lewes: I. m. II. 325.

² Dr. Zoványi: A felvilágosodás tört. Genius Sz. I. VI. 38.

³ Lewes: I. m. 329.

⁴ Kühár: A keresztény bölcselet tört. Szent Istv. 1927. 198.

⁵ Kühár: I. m. 229.

⁶ Intorno . . . stb. U. u. 76. Alább ez áll: C'è, in lui, il sentimento dell'apriori e della categoria.

választott népe.¹ A többi nációk az immánens Gondviselés jóságára vannak utalva. Vico a jogot még teljesen a moráltól teszi függővé, s így nem jut et ahoz a fontos disztinkcióhoz, mint kortársai közül többen, mely különbséget tesz erkölcs-filozófia és jogtudomány között. La sua teoria della pena ha un carattere prevalentemente etico, e viene dedotta dalla teoria della coscienza morale e del rimorso.²

VIII.

A ricorso.

A legproblematisabb Vicóban a visszaesés, a ricorso kérdése: A fejlődési parabola csúcsához érve minden nemzet a virágzás rövid ideje után újra a mélységbe zuhan. E második barbárság, mely sötétebb az elsőnél, egy új kibontakozás első stádiuma. Vico szerint tehát fejlődés csak bizonyos mértékig van, mert hiszen a tetőfok elérése után minden nép visszahanyatlik abba az állapotba, amelyből kiverelkedte magát. A középkor szerinte egy ilyen ricorso s ezt számtalan példával illusztrálja:

A nyelv megoszlott, ép úgy, mint az első barbárságban. A nép nem értette az urak nyelvét, a latint s mint egykoron újra néma, jelképes beszéddel fejezte ki magát. Hieroglifek kezdtek elterjedni, minthogy a vulgáris betűt a papokon kívül nem igen használták. A címerek, az úri jogok szimbólumai, hasonlóképen a pecséték. De visszatértek az istenítéletek is, melyeket kanonikus purgációknak neveztek s a párbajok. Ugyanígy a hősi rablások is (ladronecci eroici) s amint hogy az első barbárság hősei büszkék voltak a rabló névre, úgy ezeket is kitüntetve nevezték *corsale*-nak. A megtorlások, a vérbosszúk, a vallásos háborúk, a rabszolgaság (schiavitù eroiche) is mind visszatértek. A legyőzöttek, mint akkor, a középkorban is istentelenekként szerepeltek. Itt is a szentek tetemeit rabolják el először az elfoglalt városból. Ezért rejtették el a védőszenteket háború esetén. A rabszolgák állati sorba jutottak. De megismétlődött a menedéknyújtás is, mely alapja a városok alapításának. A szerencsétleneket, kiket halál és kegyetlenség fenyeget, a püspököktől kérnek oltalmat (akik grófok, sőt királyok is lehetnek.) Így vetik meg alapját a feudalizmusnak, mely az összes jogok forrása.³ Minden városban volt templom, mely természetes menhelye a keresztényeknek. Ezért van a templomok mellett kolostor. A vazallusok és famulusok,

¹ Ebben egyetért Bossuet-val.

² Croce: *Intorno* . . . stb. U. o. 77.

³ . . . i Feudi sono state le prime sorgive di tutti i Diritti, che vennero apresso appo tutte le nazioni, così Antiche, come Moderne . . . S. N. I. 124.

a klientela és a feudum, a bucolikus költészete (ott Theokritos, Vergilis, ití Sanazzaro), a bárók, akik a *vir*-nk feleltek meg, mind visszatértek a második barbárságban. A *signore* a *seniores*-ből származik s amint a rómaiaknál a *senatus*, úgy itt *parlament* kerül ki e fentiek sorából. A *patronusból* lett a *padrone*, aki védte klienseit s aki vacsorákat adott azoknak, akik nyilvános helyekre követték őt, csupán azért, hogy pompáját és tekintélyét emeljék. Az udvartartás, mely a római patriciusuknál is gyakori, a középkorban újra visszatért. A nép *pastori de' popoli*-nak hívja pártfogóit. (Páris is pásztor volt, ami királyt jelentett.) Az eskü szentsége, a törvények külsőségessége és formalizmusa is újra beköszöntött. A census, a mancipáció, az investitúra, a cautela, a stipuláció, a paktum, a kviritárium és bonitárium, az allódium és feudum, mind a barbarizmus kétségtelen jelei. De ez is kevés Viconak... *a'tempi barbari ritornati tutte le Invenzioni massime si ritruovarono in mezzo ad essa barbarie: come la Bussola nautica da un Pastore di Amalfi che compìe l'arte nautica, ... gli Occhiali ... il Cannocchiale ... la Polvere e lo Schioppo ... il Cannone ... il Lambicco, ... la stampa ... l' Orologio...*¹ de hozzájárul ezekhez a „famosa scuola Parigina,” mely az athéni akadémia középkori megfelelője.

A középkorban újra a vallás dominál. A püspökök a királyok tanácsadói, a klérus az első rend. A költészet barbár jelleget ölt. Az egyházatyák prózája újra numerikus. A lira leginkább vallásos himnusz. Visszatérnek a trubadurok (rabszodoszok). A képes kifejezések, az isteni alakok ábrázolása, a költés és história összeolvadása, a cola dikienzók, mind egy új homéroszi kor feltámadását jelzik. *Boiardo*, *Ariosto* kik már filozófnak is, Turpinus párisi püspök életét dolgozzák fel. A németek őrizték meg leginkább a heroizmus nyomait. Erre utalnak a szóösszetételek s a refrain gyakori használata. A franciák hamar kifinomultak, még pedig a párisi egyetem révén, ahol *Pietro Lombardo* tanította a scholastikát. A középkor legklasszikusabb expressiója azonban Dante, *Divina Comédia* ugyanaz, mint a két homéroszi költemény. Az *Inferno* Achilles haragjának s a véres csatáknak megfelelője, a *Purgatorio* és *Paradiso* pedig *Odisseus* türelmével és tisztaságával egyeztethető össze. De képei, fantasztikus víziói is igazi barbár költővé avatják Dantet. Nyelve sokfélesége is mintha a homéroszi költemények vegyes, dialektális eredetére emlékeztetne. Dante durvasága is nagy elődjével hozható kapcsolatba.

Vico szemében tehát egy ilyen *ricorso* bekövetkezése nemcsak filozófiai elgondolás eredménye, hanem történelmi tény. Ő adatokkal is igazolni iparkodott nagy hipotézisét s mint láttuk, ha elnagyolt s hevenyészett is a részletkérdések-

¹ Scritti inediti ... stb. 45—47.

ben, áttekintése meglepően grandiozus. Ő megérezte, hogy a kereszténységgel egy új kultúra kezdődött, mely éppen úgy eléri parabola csúcspontját, mint az antik s akkor minden beteltségünk ellenére is új barbarizmusba sülyedünk. De nem is sülyedünk. Vico, mint kifejtettük, több ízben emeli az érzések korát az értelem epochái fölé s ha elgondoljuk, hogy a *sublime poesia* (Homeros és Dánte) éppen ezekben a vad háborgó korokban látott napvilágot, akkor ismerve Vico rajongását a költészetért, a *ricorsot* nem is könyvelhetjük el, mint tényleges hanyatlást. Tulajdonképpen csak az élet két megnyilatkozásának váltakozásáról van szó, örök mozgásról, melyben te. mézetszerűleg követeli magának az elsőséget az érzés, a barbár szenvedély. Hogy Vico hitt-e tényleg a fejlődésben s hogy nem merült-e bele a reménytelenség, az örök visszahullás pessimizmusába, a szökőkút vigasztalan tragédiájába, ez megoldatlan probléma marad. Croce írja, hogy egyik „versében” *accenna addirittura a un imminente fine del mondo.*¹ Lehet, hogy borzadva gondolt a kereszténység bukására, mert lelke mélyéig hű volt egyházához s e nagy zuhanást az egész világ pusztulásával tudta csak kárpótolni.

Benne egy rohanó emberiség él, mely a végtelen sötét ködéből indult el, hogy örökös égésben, ide-odahányódásban száguldjon tovább, egyre tovább s elcsüggedve, megijodva, a megnyugvás reménye nélkül meredjen folyton maga elé — a mind titkosabb, végtelenebb végtelenbe . . .

¹ I. m. 129.

Irodalom.

Vico fömúvei kronológiai sorrendben :

Affetti di un disperato, Venezia, Gonzatti, 1693.

De nostri temporis studiorum ratione, Napoli, Mosca 1709.

De antiquissima italorum sapientia ex linguae latinae origibinus eruenda, Napoli, Mosca, 1710.

De rebus gestis Antonii Caraphaei, Napoli, Mosca, 1716.

De universi iuris uno principio et fine uno liber unus, Napoli, Mosca, 1720.

E fönfít kibóviti :

Liber alter qui est de constantia iurisperdentis (1721),

majd :

Notae in duos libros (1722),

együttesen :

Diritto universale.

Principi di una scienza nuova intorno alla comune natura delle nazioni, per la quale si ritrovano i principi di altro sistema del diritto naturale delle genti, Napoli, Mosca, 1725.

Ez utóbbi röviden :

Prima Scienza Nuova.

Cinque libri de' principi di una Scienza nuova d'intorno alla comune natura delle nazioni, in questa seconda impressione con più propria maniera condotti e di molto accresciuti, Napoli, Mosca, 1730.

Röviden :

Senonda Scienza Nuova.

Principi di una scienza nuova d'intorno alla comune natura delle nazioni, Napoli, 1744.

Gyűjteményes kiadások :

F. Daniellie : *Latinae orationes*, Napoli, 1766.

A. De Rosa marchese di Villarosa : *Opuscoli*, Napoli 1818—23. (4. k.).

G. Ferrari : *Opere complete*, Milano, *Classici Italiani*, 1835—37. (6. k.) — ugyanaz javítva 1852—54.

N. M. Corcia : *Opere*, Napoli, Sibilla, 1834. (2. k.)

F. S. Pomodoro : *Opere*, *Classici Italiani* és ed. Morano, 1858—69. (8. k.)

G. Michelet : *Pincipes de la Philosophie de l'histoire* Paris, Renouard, 1827. (Szemelvényes kiadás, francia fordítás.)

W. E. Weber : Leipzig, Brockhaus, 1822. Teljes német fordítás.

Croce : *L'Autobiografie il carteggio e le poesie varie*, Bari, Laterza, 1911.

Tanulmányok :

Cantoni : G. B. Vico, Torino, Civeli 1867.

Werner K.: G. B. Vico, Als Philisoph und Gelehrter Forscher, Wien, Brausmüller, 1881.

Robert Flint: Vico, Edinburgh a London...1884.

B. Spaventa: G. B. Vico in Prólusione e introduzione alle lezioni di filosofia, Napoli, Vitale, 1862.

F. Fiorentino: Lettere sopra la Scienza nuova, Firenze, 1865.

E. Cauer: G. B. Vico und seine Stellung zur modernen Wissenschaft, Leipzig, Deutsches Museum, 1851.

E. Bouvy: De Vico Cariesii adversario, Paris, Hachette 1889.

G. Sorell: Etude sur Vico, Devenir social, Paris, 1896.

B. Labanca: G. B. Vico i suoi critici cattolici, Napoli, Pierro 1898.

B. Labanca: Il genio di Vico, Chieli, 1865.

G. Rossi: Vico nei tempi di Vico. Rivista filosofica italiana, vol. II, 1899. 294-319.

B. Croce: La filosofia di G. B. Vico, Bari, Laterza, 1911.

„ Intorno all'Etica del V. (Critica VI, 1908. 71-77.

„ Lineamenti di storia letteraria in G. B. Vico. U. o.

460. 90.

B. Croce: Bibliografia vichiana raccolta di tre memorie presentate all'Accademia Pontaniana di Napoli nel 1903, 1907 e 1910. Bari, Laterza, 1911 — col appendice di Fausto Nicolini.

Pietro Siciliani: Sul rinnovamento della filosofia positiva in Italia, Firenze, Barbera, 1871.

G. Gentile: Studi vichiani, Messina, Principato, 1915.

A. Scrocca: G. B. Vico nella critica di B. Croce, Napoli, Giannini, 1921.

Tomasseo: Studi sul Vico, Venezia, 1843.

Ferrari: Le mente di Vico, Opere I. Milano, 1837.

G. Bobio: G. B. Vico. La Vita italiana nel settecento. Ed. Treves, Milano, 1896.

G. del Vecchio: La comunicabilità del diritto e le idee del Vico (Critica, Napoli, 1911.)

G. Papini: La novità del Vico, Anima, 1911. 295-74.

M. Parma: Sopra Giambattista Vico, Milano, 1838.

A. Piccolirusso: G. B. Vico o la scienza nuova, Salerno, 1878.

T. Viazzi: Il Positivismo di G. Vico: Pensiero Italiano, 1893.

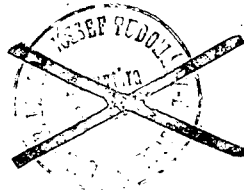
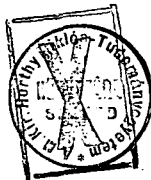
P. Janet: A politikai tudomány története az erkölcsstanhoz való viszonyában. Budapest, 1892. III. 262-270.

Radó Antal: Az ólasz irodalom története, Bp. 1896. II. 245-247

TARTALOM:

Előszó	3
Vico és kora	7
Vico és Descartes	14
Vico történet-ismeretelmélete	19
A történet kezdetei	23
Folytatás	30
A heroikus kor	38
Vico etikája	48
A ricorso	53
Irodalom	56

1933/34 5516

Z. L. B. c.